

Luther portréja:
Lucas Cranach festménye,
1533

Dr. Luther Márton önmagáról

Elsőször 1937-ben jelent meg a fenti címmel Virág Jenő máig is egyedülállónak számító kötete, ahogyan a szerző jelzi: a reformáció havában. A könyv akkor három hét alatt elfogyott, s azóta is a legkedveltebb Luther-olvasmányok között tartják számon. Az 1942. évi második kiadásban a szerző a reformátor vallomásaiból összeállított fejezetek előtt dölt betűvel összefoglalást közölt, ezzel tette teljessé az életrajzot. Azóta a keresett kötet rendre megjelent, legutóbb az Ordass Lajos Alapítvány gondozásában. „Ez a könyv történelmi dokumentumok gyűjteménye – írja bevezetőjében Virág Jenő –, amelyben nem a történetíró mondja el, hogy ő milyennek látja Luther Mártont, hanem maga a nagy reformátor beszéli el utolérhetetlen elevénységgel és kedvességgel élete legfontosabb eseményeit.” Majd így folytatja: „Dr. Luther Mártonnak kedves szokása volt, hogy vendégeivel étkezések alkalmával a legkülönbözőbb kérdésekről közvetlenül elbeszélgetett. Ilyenkor barátai többször érdeklődtek életének egyes mozzanataira is. Egyetemi hallgatói és jó barátai mindjárt az asztalnál jegyzeteket készítettek arról, amit Márton doktor elmondott. Egyesek ezekből egész gyűjteményeket írtak, és később ki is nyomtatták azokat. Így keletkeztek az ún. Asztali Beszélgetések (Tischreden*). Nagyrészt ezekből az asztalnál mondott baráti beszélgetésekből válogattam ki legérdekesebb életrajzi nyilatkozatait. Ahol az életrajz szempontjából az asztali beszélgetésekben nagyobb hézag mutatkozott, ott egyéb műveiből, főképpen leveleiből igyekeztem a hiányt pótolni.” Virág Jenő, aki Németországban folytatta teológiai tanulmányait, az eredeti dokumentumokból fordította le könyve anyagát szép magyarsággal, olvasmányos stílusban. Ebből adunk most közre – a mű születése idején érvényes helyesírás érintetlenül hagyásával – különleges, izgalmas részleteket.

Dr. Luther Márton előszavából

Valamikor szerzetes voltam s a pápa szenvedélyes híve. Mikor az egyházjavítás munkáját elkezdtem, annyira elvakult voltam s annyira belemerültem a pápa dogmáiba, hogy – ha módom lett volna rá – szinte arra is kész lettem volna, hogy öljek, vagy segédkezzem és beleegyezzem azok kiirtásába, akik a pápának csupán egyetlen szava iránt is megtagadják az engedelmességet. Én is Saulus voltam, mint eddig már mások is oly sokan. Én azonban nem voltam olyan hideg és fagyos a pápaság védelmében, mint Eck és a hozzá hasonlók, akikről azt látom, hogy inkább saját gyomruk érdekében védelmezik a pápát, mintsem hogy komolyan foglalkoznának az ügygel. [...]

Kezdetben teljesen egyedül voltam és bizony az ilyen súlyos dolgok tárgyalásához nem voltam eléggé tapasztalt és tanult. Én ugyanis egészen véletlenül, akaratom és szándékom ellenére kerültem ebbe a perpatvarba. Isten a tanúm. Ezeket pedig Kedves Olvasó, azért mondom el: jól jegyezd meg, hogy én is azok közül való vagyok, akik – mint Augustinus írja magáról – írás és tanítás közben haladtak előre és nem azok közül, akik senkiből hirtelen a legnagyobbakká lettek, holott valójában továbbra is senkik; [...]

Élj boldogul az Úrban Kedves Olvasó és imádkozzál, hogy az ige terjedjen és ellenálljon a sátánnak. Erősítse meg bennünk Isten, amit elkezdett és vigye véghez az ő munkáját (Fil. 1, 6) bennünk az ő dicsőségére. Ámen

Szülők, ifjúkor

A családi név korábban Lyder volt, ebből képezték ellenségeim a Lutter-t s Luther-t. Lyderben százas y van s azt jelenti: Lauter (tiszt). Nagy-

atyámat Luther Henriknek hívták, atyámat Luther Jánosnak. Az Eisenach melletti Möhra faluból származott.

Nyíltan vallom, hogy az Eisenach melletti Möhrába való parasztember fia vagyok. Mégis a Szentírás doktorává és a pápa ellenfelévé lettem. Hogy baccalaureus és magister lettem, majd a barna tudósi főveget lettem, mással cseréltem fel szerzetbe lépve, amit atyám bizony nagyon rossz néven vett, és hogy később mégis megtámadtam a pápát s ő is engem, hogy kilépett apácát vettem feleségül – ki látta ezt előre? Ki tudta volna megjövendölni? [...]

Egyszer édesatyám egy közönséges polgárral találkozott, aki fején a tudósok fővegével büszkélkedett. Megszólította: „Olvasd csak el ezt a levelet!” Erre az bevallotta, hogy nem tud olvasni. Atyám pedig: „Az ördög vigyen el, hát miért viseled a tudósok fővegét?” Máskor pedig azt hallotta, hogy egy nagyon is jelentéktelen ember Berthold úrnak hívhatja magát. Erre így szólt szolgálójához: „Miki, ezután a te neved sem Miki lesz, hanem Miklós úr.”

Ha szükségesnek látta tudott bőkezű lenni. Első

misém alkalmával húsz forintot küldött a konyha számára és maga is húsz emberrel jött, akiről ő gondoskodott. Ezt azonban csak hosszú esztendők kemény munkája után tehetette meg. Atyám fiatal korában szegény vájár (bányász) volt. Édesanyám a hátán hordta haza a fát, melyre gyermekségünk idején szükség volt. Keserves munkában töltötték éltüket, amit ma már nem tenne meg a világ. Nagy szigorúsággal neveltek engem szüleim s szinte bátortalaná tettek. Édesanyám egyszer egyetlen dió miatt véresre vert. Ezzel a kíméletlen fegyelmezővel végül is a szerzetesrendbe üztek. Igaz, hogy ők ezt szívbéli jó szándékkal tették, én azonban így félénkké lettem. Nem tudták helyesen mérlegelni, hogy az ember veleszületett hajlamain a javításokat milyen eszközökkel vigyék véghez. Úgy kell büntetni, hogy alma is legyen a vessző mellett.

Hálát adok Istennek, hogy édesatyám boldogan halt meg. Kevéssel elhalálózása előtt vigasztaló levelet írtam neki, melyet a lelkész a haldokló előtt felolvasott. Arra a kérdésre, hogy hiszi-e azt, amit hallott, ezt felelte: „Ha nem hinném, gonosz volnék.” Édesapám 1530. május 29-én

Virág Jenő (1905–1981), a soproni Evangélikus Hittudományi Kar 1927-ben végzett hallgatója, 1928-tól lutheránus lelkész. A németországi Bielefeldben és Lipszében folytatott tanulmányai végeztével Raffay Sándor püspök avatta paptanárrá. Amikor 1952-ben a Deák téri Leánygimnáziumot államosították és vallástanári állása megszűnt, az Országos Széchényi Könyvtárban szerzett könyvtárosi képesítést, majd az Országos Evangélikus Könyvtár (OEK) vezetője lett. Bár 1937–1942-ig folyamatosan jelentek meg a könyvei, az 50-es évektől az OEK ügyében folytatott tiltakozásai miatt tilalmi listára került, így sem a már kiadás alatt álló művei, sem a további munkái nem jelenhettek meg. 1981-ben, második szívinfarktusa tett pontot szellemi életére.

halt meg. Édesanyám pedig 1531. május 30-án költözött el az élők közül.

Testvéreim és rokonaim igazságtalanul bántak velem, amikor atyai örökségünk szétosztására került a sor. Mit fognak majd gyermekeimmel szemben elkövetni halálom után?! Háromszáz forintnyi örökségemet tartásuk meg az ördögök nevében. Isten nekem többet ad ennél. [...]

Eszembe jut, mi történt velem egyszer gyermekkoromban. Én és még egy fiú farsang idején szokás szerint énekeltünk az ajtók előtt és kolbászt gyűjtöttünk. Egy polgár tréfából ránk ordított: „Mit csináltok, ti rosszcsontok!? Hej azt’ a erre-arra!” És felénk rohant két szál kolbással, hogy nekünk adja. Társam és én azonban megijedtünk a kiáltástól és elszaladtunk a jámbor ember elől, aki tulajdonképpen nem rosszat, hanem jót akart velünk tenni. S meg akarván mutatni, hogy ő jó ember, utánunk kiáltott és szép szóval hívogatott, míg végül visszatértünk és a kolbászt elfogadtuk tőle. Ugyanígy viselkedünk a mi jó Istenünkkel szemben is, ’aki az ő fiát sem kímélte, hanem odaadta őt értünk s vele együtt mindent nekünk ajándékozott’ (Róm. 8, 32.). Mégis menekülünk előle és azt gondoljuk, hogy ő nem kegyelmes Istenünk, hanem szigorú bíránk. Pedig bizonyos, hogy Isten sokkal jóságosabb hozzám és szívesebben beszél velem, mint Katám, a feleségem. Sem Katám, sem én, gyermekünk szemét akarattal ki nem szúrnók és nem vágunk le a fejét. Isten még kevésbé. Az ő szíve a benne hívők iránt sokkal jóságosabb és kedvesebb, mint a szülők szíve gyermekük iránt. Ezt Isten maga is mondja Esaiás próféta könyvének 49. fejezetében (15. v.): ’Hát elfeledkezhetik-e az anya gyermekéről, hogy ne könyörüljön meg fián? És ha elfeledkeznének is ezek: én terölök el nem feledkezem.’ [...]

1497-ben a magdeburgi iskolába küldtek, ahol egy évig maradtam. Utána négy esztendeig voltam Eisenachban.

Amikor tizennégy éves koromban Magdeburgban jártam iskolába, saját szememmel láttam egy anhalti herceget, aki a mezítlás szerzetesek csuklyájában járt a széles utcán kenyér után és cipelte a zsákot, mint a csacsi, úgyhogy majd a földig görnyedt alatta. Szerzetestársa üres kézzel haladt mellette, hadd gondolja magáról a kegyes herceg, hogy egyedül ő a szerzetesi szent élet legmagasabb példaképe. Annyira elámulótták, hogy a kolostorban minden munkát éppúgy végzett, mint a többi barát, ugyanúgy böjtölt, virrasztott, korbácsolta magát, míg egészen olyaná vált, mint valami élő halott, csupa csont és bőr. Hamarosan meg is halt. Ezt a kemény életmódot nem bírta el. Aki ránézett, elámulat a nagy ájtatosságtól és szégyenkezés fogta el világi munkálkodása miatt. Azt hiszem, sokan élnek még ma is Magdeburgban, akik ezt látták.

Tanítóim között bizony voltak durva emberek is. Helytelen dolog, ha a gyermeket olyan szigorúan büntetik, hogy szülei megharagszik, vagy ha a tanuló a tanítónak emiatt ellenségévé lesz. Mert sok ügyetlen tanító tönkreteszi a gyermek finom lelkületét dörgéseivel, viharzásaival, ütle-

geléseivel és verekedésével. Úgy bánnak a gyermekkel, mint a börtönőr, vagy a hóhér a rablóval. A gyermekeket meg kell büntetni, de ugyanakkor szeretni is kell őket. Amint Pál apostol is mondja a kolossebeliekhez írt levele III. részében (21. v.): ’Ti atyák, ne bosszantsátok gyermekeiteket, hogy kétségbe ne essenek.’ Valamint az efezusbeliekhez írt levele VI. részében (4. v.): ’Ti atyák, ne ingereljétek gyermekeiteket, hanem neveljétek azokat az Úr tanítása és intése szerint.’

Ha a nevelő zsarnok, a gyermekeket csüggedtekké, vagy kétségbeesettekké teszi. A gyermeknek azt kell látnia, hogy szeretnénk, ha jó lenne. Salamon is ezt mondja (Példab. 19, 18): ’Fenyítsd meg a te fiadat, mert még van remény felőle, de annyira, hogy őt megöld, ne vigyen haragod.’ A gyermeket nevelni kell, amíg csak van remény hozzá, de még ha remény sem volna arra, hogy a gyermek valamit megtanul, azért nem kell még agyonverni, hanem valami másra kell ránevelni. A tanítók egy része olyan kegyetlen, mint a hóhér. Egyszer én is egyetlen délelőtt tizenötöt kaptam ki az iskolában egészen ártatlanul.

Az egyetemen

Erfurtban három és fél évig tanultam. Másfél év alatt a baccalaureusi, további két év alatt a magisteri tudományos fokozatot értem el.

Az erfurti egyetem akkor igen híres volt. A többi egyetem az erfurthoz képest csak elemi iskolának számított. Micsoda méltóságot és pompát fejtettek ki, amikor magistereket avattak! Hogyan vitték a fákyákat előttük, és milyen tiszteletben részesítették őket! Ennek a világnak bármiféle más öröme aligha ér fel ezzel. Igen nagy volt a pompa és a láрма akkor is, mikor doktorokat avattak. Ilyenkor a városban szertelovagoltak és ehhez külön ruhákat és díszeket vettek fel. Egyebekben Erfurt nem volt más, mint a züllés tanyája és sörház.

Aristotelész iratait gondosan olvastam s őt meg kell szeretni, mert a tudományos módszert pontosan betartja, ha egyébként nem tárgyal is nagy dolgokat. Ugyanis lélekről, Istenről, a lélek halhatatlanságáról semmit sem tud. Cicero tanításában felülmúlja Aristotelészt. Cicerónak a *Kötelességekről* írt műve messze meghaladja Aristotelész erkölcszavát. Cicero, a gondokkal és közügyekkel túlterhelt ember, sokkal nagyobb, mint a lusta Aristotelész, akinek bőven van pénze is, ideje is. Mert Cicero hozzá mer nyúlni az emberi gondolkodás legmagasabb kérdéseire is, mint pl.: van-e Isten, milyen az Isten és törődik-e ő az emberek dolgaival? És azt állította, hogy kell lennie örökkévaló léleknek stb. Aristotelész azonban, jóllehet éles eszű gondolkodó volt, aki a tudományos rendszert pontosan megtartotta, de a lényegét nem tanította úgy, mint Cicero.

Aristotelész műveit a fizikáról, metafizikáról és a lélekről – s ezek a legjobb könyvei – tudom, hogy tökéletesen megértem. A metafizika a létről, a fizika pedig a levérsről szól. E kettőben benne van Aristotelész minden tudománya. A metafizikáról szóló 12. könyvben ezt mondja: A

legfelsőbb Lény önmagát szemléli. Ha önmagán kívül másra is nézne, meglátná a világ nyomorúságát. – Ezen a helyen hallgatólagosan tagadja az Istent. Aristotelész és a Prédikátor könyvének erkölcszavai között pedig az a különbség, hogy míg Aristotelész az élet tisztességét az ésszel méri, mely a legjobbat tanácsolja, addig a Prédikátor az Isten parancsolatainak a megtartásával.

Mikor Erfurtban tanultam, örökös civódás és háborúság volt a jogászok és a teológusok között. Amint a törvény és a kegyelem is egymást el nem bírják; így egymás ellen küzdenek a jogászok és a teológusok is. Istennek különös nagy kegyelme az, ha egy jogász jó keresztyén. [...]

Ifjúkoromban, az 1500-as évek elején senki sem olvasta a Szentírást, úgyhogy mindenki előtt ismeretlen volt. A prófétákat se nem ismerték, se nem értették. Például én húszesztendő voltam már, de Bibliát még nem is láttam. Abban a hitben éltem, hogy a vasárnapi prédikációs könyvekben megírt szentírási részeket kívül nem is létezik evangélium és epistola. Egyszer aztán a könyvtárban találtam egy Bibliát...

Az erfurti egyetem könyvtárában láttam először a Szentírást. Olvasni kezdtem Sámuel könyvével, de megszólalt a csengő s előadásra kellett mennem. Nagy kedvem lett volna elolvasni az egész könyvet, de akkor nem volt rá alkalmam. Amikor diákkoromban a Biblia kezembe került, Sámuel anyjának történetét olvastam. Nagyon tetszett a könyv s arra gondoltam, milyen boldog leszek, ha valamikor nekem is lesz ilyen könyvem. Kezéssel utóbb egy postillás könyvet vásároltam. Ezt nagyon szerettem, mert több evangéliumot tartalmazott, mint amennyit az esztendő folyamán a szószékről tanítani szoktak.

Még Erfurtban, fiatal magister koromban, a Biblia olvasása közben – nagy aggodalmamra – odáig jutottam, hogy a Szentírás pusztá szövege alapján a pápaság sok tévelygésére rájöttem. Ennek ellenére az erfurti könyvtárban ilyesféle gondolataim támadtak: „Mégis lám, milyen hatalmas a pápa és az egyház tekintélye! Egyedül te lennél okos? Hátha tévedsz?” Az ilyen megfontolások akadályozták a Szentírás olvasásában. [...]

Amikor sebesülten feküdtem lakásomon, saját szorgalmamból megtanultam lanton játszani. A zene a felzaklatott ember legjobb megnyugtatója. A zene Isten ajándéka, nem emberi dolog. Ugyanis elűzi az ördögöt és megvidámítja az embert. Hallatára az ember elfeledkezik a haragról, erkölcszelenségről, gögről és minden szenvedélyről. A teológia után a zenét becsülöm a legtöbbre. A Szentírásban is azt látjuk, hogy Dávid és Isten többi szent embere is Istenre irányuló gondolataikat versben, rímekben és énekben fejezték ki. [...]

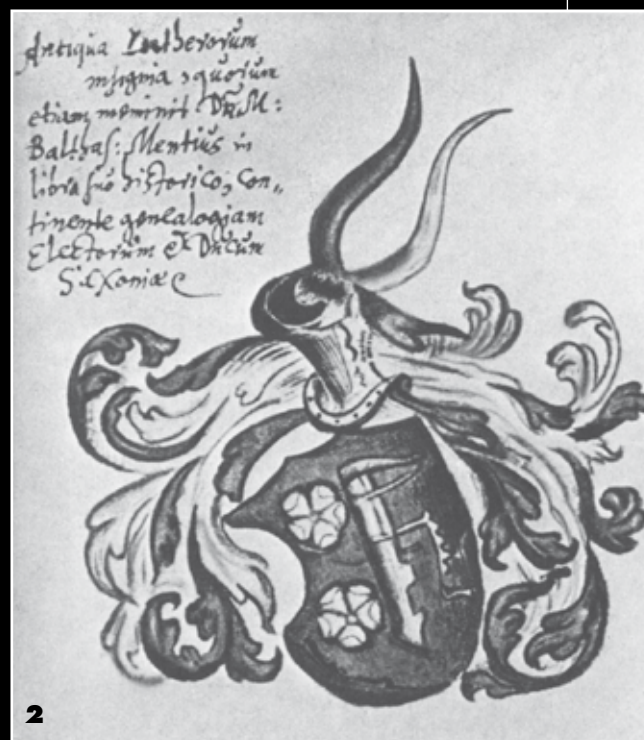
Egyszer Erfurt közelében, Stotternheim falu mellett hatalmas vihar lepett meg. Közvetlen mellettem csapott le a villám s engem félelem fogott el, hogy hirtelen, megtérés nélkül kell meghalnom. A haláltól körülveve, Szent Annát, a *bányászok védőszentjét* hívtam segítségül és megfogadtam, hogy kolostorba lépek: „Szent Anna segíts, én szerzetes leszek!” Később mégis megbántam a

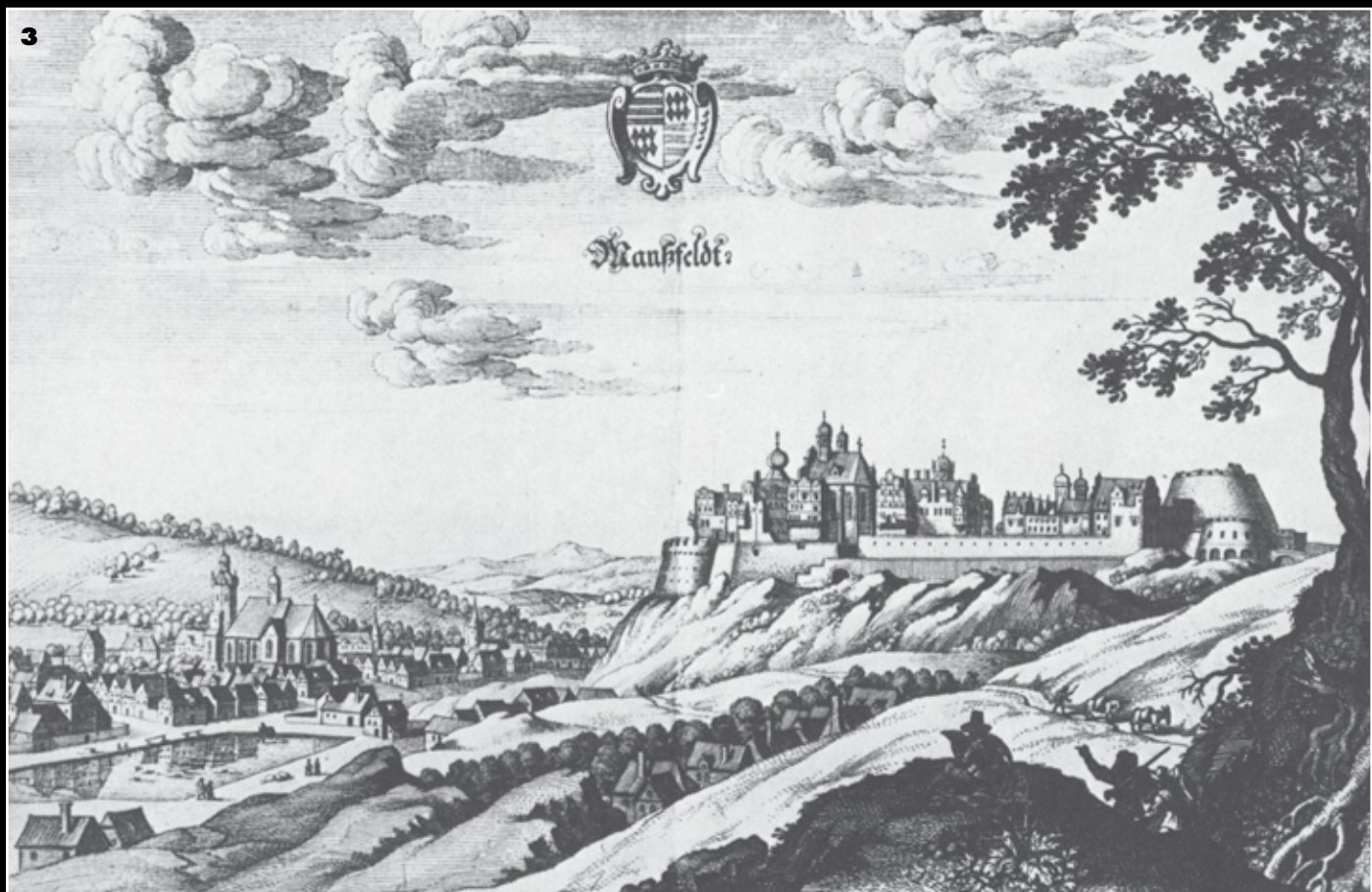

1

1. Eisleben, Luther Márton szülőháza
2. Luther családi címere
3. Mansfeld, Merini rézmetszete 1650 körül

2

3

- 4. Két apáca, Brun rézmetszete, XVI. század
- 5. Két szerzetes, Brun rézmetszete, XVI. század
- 6. Wittenberg pecsétje, XVI. század közepe
- 7. Wittenberg, R. M. Deutsch fametszete, 1550

4

5

6

7

fogadalmat s ezenfelül sokan le is akartak beszélni tervemről. Én azonban kitarítottam mellette és az Elek napja előtt való napon, július 16-án, búcsúlakomára hívtam meg legjobb barátaimat azzal, hogy reggel majd bekísérnek a kolostorba. Amikor vissza akartak tartani, ezt feleltem: „Ma még látok engem, de a jövőben soha!” Végül sűrű könnyhullatás mellett bekísértek. Atyám is nagyon haragudott fogadalmam miatt, én azonban ragaszkodtam elhatározásomhoz. Azt gondoltam, hogy a kolostort sohasem fogom elhagyni. Így teljesen meghaltam a világ számára. Mégis: nem szívesen lettem szerzetessé. Atyám is hevesen ellenezte lépésemet. Szinte eszét veszítette. Ismét letegezett és atyai jóakarátát megvonta tőlem. Hiába akarták vele a jó barátok megértetni azt, hogy ha áldozatot akar hozni Istennek, akkor a legkedvesebb és legjobb fiát kell odaadnia.

Első évek a kolostorban

Amikor szerzetbe léptem és mindent elhagytam, kétségbeesve önmagam felől, a Szentírást óhajtottam. A szerzetbe lépven, könyveimet eladtam. Kevéssel előbb szereztem egy Corpus jurist (törvénytárat) és néhány más könyvet. Ezeket eladtam a könyvkereskedőnek. Plautuson és Vergiliuson kívül egyet sem vittem be a kolostorba. Itt a szerzetesek egy vörös bőrbe kötött Bibliát adtak a kezembe. Hamarosan annyira otthonossá lettem benne, hogy tudtam lapról lapra hol mi van és ha egy mondást idéztek, azonnal tudtam az első pillanatban, hogy hol van megírva. Nem is tetszett nekem akkor semmiféle más tanulmány, mint a szentírási tudományok. Borzasztó undorral tanultam a fizikát, közben pedig égett a lelkem, hogy mikor térhetek vissza a Bibliához.

Dr. Usingen, egy ágostonos barát, aki nekem tanárom volt az erfurti kolostorban, amikor látta, hogy a Bibliát mennyire szeretem, és milyen szívesen olvasom Isten szent ígését, egyszer így szólt hozzám: „Ejnye, ejnye Márton testvér, hát mi a csuda az a Biblia? A régi egyházi tudósokat kell olvasni; azok már kiszívták a Szentírás velejét és igazságait. Mert minden lázadást a Biblia idéz elő!”

1507. május 2-án tartottam első misémet. Az első misét nagyon értékelték és sok pénzt hozott. Ilyenkor a kánoni órákat fáklafénynél töltötték. Ekkor a kedves fiatal úrnak az édesanyjával – ha még életben volt – táncolnia kellett, hogy még a nézők is megálltak és sírtak örömben.

Amikor szerzetes koromban első ízben kellett a mise szövegében ezeket olvasnom: „Téged, legkegyelmesebb Atyánk”, továbbá: „Feláldozzuk neked, az Élőnek, az Igaznak és Örökkévalónak...” nagyon megijedtem e szavaknál. Arra gondoltam, hogyan szólíthatok meg ilyen felséget, holott egy hercegnek, vagy királynak a meglátásakor, vagy a velük való beszéd alatt is már mindenki megilletődik. Azt hittem, elfutok az oltár elől és így szóltam a rendfőnökömhöz: „Prior úr, félek, el kell futnom az oltártól!” Erre ő korholt: „Csak rajta! Tovább, tovább!” Ennyire megijedtem e szavaktól. Megéreztem, hogy itt valami nincs rendben. [...]

Erfurt, Wittenberg

Erfurtban szorgalmasan olvastam a Szentírást. Egy-egy nagy fontosságú ige uralkodott néha egész napon át minden gondolatom felett. Főképp a fontosabb prófétáknál vannak olyan igék – jól lehet nem értem meg őket –, melyekre még ma is emlékszem. Ilyen például Ezékielnél: 'Nem győnyörködöm a hitetlen halálában.' (33, II) [...]

Azok a felhők, melyekből nem esik eső, hasonlóak a törvényhez és a belőle származó igazsághoz. A törvény üdvösséget ígér ugyan, de nem adja meg, mert nem adhatja, hiszen nem evégből kaptuk. Pál apostol is ezt mondja a Galatákhoz szóló levélben: 'Ha olyan törvény adatott volna, amely képes megeleveníteni, valóban a törvényből volna az igazság.' (3, 21) Tehát a törvény éppen olyan, mint az a felhő, mely úgy látszik, mintha esőt hozna, de nem hoz.

A törvénynek egyetlen részecskéje sem vezet megigazulásra. Aki a törvényt helyesen megérti, azt kétségbeesésbe viszi, aki helytelenül értelmezi, azt képmutatóvá teszi. A helytelenül értelmezett evangélium elbizakodottá, helyesen értelmezve viszont istenfélővé és kegyessé teszi az embert. Tehát a törvény a parancsolatok áthágása miatt adott (Gal. 3, 19), hogy az emberek vágyakozzanak Krisztus után. [...]

Ha magam nem tapasztaltam volna, nem tudnám elképzelni, hogy az ördögnek ilyen nagy hatalma van a világban. Rettentő durva tévedései voltak a pápaságnak. Akkor még nem ragyogott az evangélium fénye. Most szégyenkezünk, ha elgondoljuk, mi mindent imádtunk, amiket ereklyeként mutogattak, pl. szent József nadrágját, szent Ferenc alsónadrágját stb. Ezeket itt Wittenbergben mutogatták. Ellenben alig akadt olyan lelkész, aki a lélek legkisebb baján is segíteni tudott volna jó tanácsaival. Sőt a terhes és szoptató anyáknak szigorú böjtöt rendeltek el s ez alól nem volt felmentés.

Szemérmetlenül dicsekedtek még azzal is, hogy szent Mihály főangyal szárnyából van tolluk. A mainzi püspök pedig azzal büszkélkedik, hogy neki van egy kis lángocska annak a csipkebokornak a tűzéből, mely Mózes előtt lángolt. Spanyolországban Compostellában mutogatják azt a zászlót, mely Krisztus kezében volt, amikor a poklokra alászállott. Mutogatnak még töviskoronát, szegeket a keresztből, sőt Máriától való tejet is.

A római út

1510-ben voltam Rómában, Staupitz-cal kapcsolatos vitás ügyben utaztam oda. Isten csodálatos végzése volt, hogy Rómába mentem. Csak négy hétig voltam ott, de megláttam ezalatt mindazt a babonát és hűtlenséget, ami csak lehetséges. Tizennégy napig jártam-keltem és nagy veszélyek között néztem meg a várost. A régi Rómát, ahol a legjobb és legszebb épületek voltak, a gótok lerombolták és a földdel tették egyenlővé. A Capitolium hegyen van a minoriták kolostora. A Tarpeius nevű hegy magasabb, mint az Aventinus, a Capitolium, vagy a Quirináli hegy. A Colosseu-

mat kör alakúra építették, 15 fokozat magassággal s e fokozatok körös-körül egymás fölé emelkednek úgy, hogy rétegesen helyezkedhetett el és nézhetett mintegy 200 000 ember. Még állnak a falak és megvan az alapzat. Ezután következik a szent Callixtus katakomba, ahol néhány ezer vértanú van eltemetve.

Rómában nem tudják, hogy Péter és Pál apostolt hová temették, koponyájukat mégis mutogatják.

Mivel az Úr, a mi Istenünk sodort bele engem ebbe a rút perpatvarba, hogy a pápa ellen írjak, százezer forintért sem adnám, hogy Rómát láttam. Enélkül folyton aggódnom kellene, hogy a pápa ellen erőszakosan és jogtalanul lépek fel. [...]

Amikor Rómát távolról megpillantottam, földre borultam, kezeimet felemeltem, és így szóltam: „Üdvözlégy szent Róma, valóban szent, a vértanúktól és az ő véruktól, mely itt ömlött ki.”

Ilyen érzésekkel jártam Rómában. Ilyen „eszét vesztett szent” voltam. Végigzarándokoltam valamennyi templomot és katakombát s elhittem mindazt, amit ott összehazudoztak. A Rómában mondott misékről azt állították, hogy minden eggyessel a pap kiszabadíthat egy lelket a „tisztítóüzből”. Én is tartottam Rómában sok misét és szinte sajnáltam, hogy édesapám és édesanyám még élnek, mert inkább szerettem volna őket miséimmel, egyéb jócselekedeteimmel és imádságaimmal a tisztítóüzből kiszabadítani. Rómában az a közmondás járja, hogy „boldog az az anya, akinek fia szombati napon a szent János templomban (római zarándokhely) misét mond”. Mennyire szerettem volna én akkor édesanyámat üdvözíteni! De igen sok pap tolongott és nem jutottam hozzá. Helyette megettem egy sózott halat.

Rómában 1511-ben dr. Staupitz hallott egy meztírlás szerzetesről, aki azt álmodta, hogy X. Leó pápa idejében egy remete meg fogja támadni a pápaságot. Ezt mi akkor még nem tudtuk megérteni. Akkor még igazán nem gondoltam arra, hogy én leszek az a remete. Az ágostonrendi barátokat ugyanis remetéknek is nevezik. [...]

Nem adnám ezer forintért sem, hogy Rómát láttam, mert nem tudtam volna ezeket elhinni, ha más mondta volna és magam is nem láttam volna. Róma egykor a legszentebb város volt s most a legromlottabb. Mi is úgy vagyunk, mint a próféták, akik hasonlóan panaszkodnak: 'Paráznává lett a hív város.' (Esaías 1, 21.) Mert ami a legjobb, abból válik, ha megromlik, a legrosszabb. A világ mindig hű marad önmagához: hitszegő, sátán országa, Krisztus ellensége.

Borzasztó bálványozás folyik ott; ha valaki misét akar tartani, odafutnak a népek nagy tömegben, s ha valaki egy félórával tovább húzza, kap egy egész marék aprópénzt. Az áldozati misénél pedig akkora a tolongás, hogy ugyanannál az oltárnál egyidőben két pap áll egymással szemben és úgy tartják a misét. Már nagyon otthon vannak a mesterségükben; egészen rövid idő alatt összecsapnak egy misét. Ha ezek lejönnek, más kettő megy fel és miséznek. Ezért szeretném, ha minden leendő lelkész előzőleg Rómában lett volna és látta volna, mi történik ott.

A teológia doktora

[...] Így hát Wittenbergben igehirdető lettem. Kevéssel ezután Staupitz, a rendfőnököm egy napon elgondolkodva ült az alatt a körtefa alatt, mely ma is az udvaromon áll. Egyszer csak így szólt hozzám: „Magister Úr, önnek le kellene tennie a doktorátust; így tud majd alkotni.” Amint vonakodtam, így szólt Staupitz: „Ugyan kedvesem, ne légy okosabb, mint az egész konvent és az atyák.” Erre én: „Bizonyos, hogy nem fogok sokáig élni, minek hát ilyen nagy költségeket csinálni?” Staupitz ezt válaszolta: „Mindegy. A mi Urunk Istenünknek most sok dolga van a mennyben, ha meghalsz, a tanácsába kerülsz, neki pedig néhány doktorra is szüksége van!” Így utasított vissza tréfával. Nem sokkal ezután Lipcsébe utaztam, hogy a fejedelmi kincstártól az avatási költséget átvegyem.

28-ik életévemben (1512. október 19-én) avattak doktorrá. Amikor doktor lettem, még nem ismertem az evangéliumot. E szavak: „igaz” és „Isten igazsága”, mint mennydörgés hatottak lelkiismeretemre. Amikor hallottam, megjedtem és azt gondoltam: „Ha Isten igaz, akkor meg fog büntetni.”

Az igaz ember hitből él

Fiatal koromban a Példabeszédek könyvének egyik mondása (27, 23) majdnem haláломat okozta. 'Szorgalmasan megismerd a te juhaid külsejét, gondolj a nyájakra.' Ez azt jelenti, hogy a pástornak meg kell ismernie és értenie juhait. Ezt az igét a következőképpen fogtam fel: Lelkipásztornak és rendfőnököm előtt fel kell tárnom magam oly világosan, hogy megismerjék, mi mindent vittem véghez teljes életemben. Erre meggyóntam mindazt, amit gyermekkoromtól fogva cselekedtem, úgyhogy kolostori elöljáróm ezért még meg is fedtet.

A pápa hívei a fülbegyónásnál csupán csak a külső cselekedetet vették figyelembe. Olyan gyónási láz volt, hogy az ember soha se telt el a gyónással. Ha valakinek utólag eszébe jutott egy bűn, visszasietett miatta a gyóntatóhoz, úgyhogy egy pap nekem ezt mondta: „Isten megparancsolta, hogy bízzunk az ő irgalmasságában. Eredj hát el békességgel.” Dr. Schurff Jeromos a jogtudományok egyetemi tanára pedig annyira győtrődött, hogy a szentség felvétele előtt háromszor, négyszer visszament a gyóntatópaphoz, sőt még az oltárnál az ostyakiosztáskor is a fülébe súgott egy-egy kételyt. S ha mi a gyóntatókat kifárasztottuk, ők viszont elcsüggesztettek bennünket feltételekhez kötött feloldozásaikkal: „Feloldozlak téged a mi Urunk Jézus Krisztus érdeme által szívbeli bűnbánatodért, bűnvalomásodért, cselekedeteiddel való elégtételeddé és a szentek közbenjárásáért stb.” Ezek a feltételek lelki bajokat idéznek elő. Mi pedig mindezt Istentől való félelmünkben cselekedtük azért, hogy megigazuljunk, roskadozván a számtalan emberi rendelkezés alatt.

Szent és jámbor szerzetes akartam lenni s nagy áhítattal készültem mind a miséhez, mind az imá-

közéshez. Bár a legnagyobb áhítatban voltam, mégis kételkedésekkel mentem az oltárhoz és kételkedésekkel jöttem el onnan. Ha elmondottam is gyónási imádságomat, mégis kételkedtem; ha pedig nem imádkoztam, kétségbe estem. Teljesen eltöltött bennünket az a balhiedelem, hogy nem tudunk imádkozni, se meg nem hallgattatunk, ha csak nem vagyunk egészen tiszták és büntelének, mint a mennybéli szentek.

Én súlyosabb szenvedéseket állottam ki a szerzetességben virrasztásaimmal, böjtjeimmel stb., mint bárki azok közül, akik ma követnek engem. Szinte eszelősen és betegesen rabja voltam a régi babonának, testem és egészségem nagy kárára. Az éjszakákat átvirrasztottam, böjtöltem, imádkoztam, korbácsoltam és kínoztam testemet, hogy az engedelmesség parancsát betöltssem, és tisztaságban éljek. Télen majdnem megfagytam a miséken. Ilyen balgatagon akartuk testünket legyőzni a túlzásba vitt virrasztásokkal és fagyoskodással... Elvakultságomban nem ismertem Isten akaratát, mely szerint testemet gondoznom kellett volna, és nem lett volna szabad az önkínzásba bizakodnom. Mert én halálra gyötörtem volna magam a böjtöléssel, virrasztással és fagyoskodással. A legszigorúbb télben is csupán egy ócska csuha volt rajtam, úgyhogy majdnem megfagytam. Én, dr. Luther Márton, bizony megöltem volna magamat, ha nem jelent volna meg az evangélium világsága. [...]

Ha az eleveelrendelés tanítása felől gondolkodom, *amely szerint Isten egyeseket eleve a kárhozatra, másokat az üdvösségre rendelt*, mindent elfelejtek Krisztusról és Istenről és bizony odáig jutok, hogy Isten gonosztevő... Ha az eleveelrendelésről gondolkodunk, elfelejtkezünk Istenről. Elhallgat a „laudate” (dicsérjétek az Urat) és felhangzik a „blasfemate” (káromoljátok)! Az egészséges emberi észnek és a természetes értelemnek az a legnagyobb botránykő, hogy Isten saját önkényes akaratából az embert cserbenhagyja, megátalkodottá teszi, kárhozatra taszítja, mintha örömét lenné a nyomorultul elkárhozottaknak ilyen nagy bűneiben és örök gyötrelmében. Méghozzá az az Isten tenne így, akinek nagy irgalmát és jóságát stb. mindenütt hirdetik. Igazságtalannak, kegyetlennek, elviselhetetlennek tűnik fel, hogy így gondolkozzék valaki Isten felől. Ezen már sok nagy ember megütközött a hosszú századok folyamán.

S kit ne zaklatna fel? Magam is nem egyszer lelkem legmélyéig felháborodtam, egészen a kétségbeesés szakadékaig jutottam, úgyannyira, hogy azt kívántam, bárcsak sohase teremtettem volna embernek. Ez akkor volt, amikor még nem tudtam, mennyire üdvös ez a kétségbeesés és mily közel van a kegyelemhez. [...]

Küzdelmekben egy ágostonos barát a következővel vigasztalt: Aki az eleveelrendelés felől gondolkodik és emellett nem veszi tekintetbe Krisztust bölcsőjétől kezdve, amint szemünk elé lép, az olyan embernek hamarosan és kikerülhetetlenül kétségbe kell esnie. Staupitz sokszor tanácsolta ezt: „Ha az eleveelrendelésről van

kedved vitatkozni – monda –, ezt Krisztus sebeinél kezd el s azonnal megszűnik minden vita az eleveelrendelés felől.”

[...] Valami egészen különös égő vágyakozás fogott el, hogy Pál apostol római levelét megértsem. Ennek azonban akadálya volt. A világért sem szívem vérenek a hidegsége, hanem egy igehely, mégpedig a római levél 1. részének 17. verse: 'Isten igazsága jelentetik ki abban.' Ugyanis gyűlöltem ezt az igét: 'Isten igazsága', mivel – az összes egyházi tudósok szokása és szóhasználata szerint – azt tanultam, hogy ezt bölcséletileg kell értelmezni, mint úgynevezett alaki, vagy cselekvőleges (activ) igazságot, mely szerint Isten igaz és megbünteti a bűnösöket s igazság nélkül szűkölködöket.

Én pedig az igaz és bűnösöket büntető Istent nem szerettem, sőt ellensége voltam neki. Ugyanis bármennyire kifogástalan volt is mindenkor szerzetesi életem, Isten előtt bűnösnek éreztem magam, lelkiismeretem állandóan háborgott és semmiképpen sem tudtam abban bizakodni, hogy őt az én elégtételeim kiengesztelik. Így én haragudtam Istenre, s ha nem is volt bennem hallgatag káromlás, nagyon erősen zúgolódtam Isten ellen. Ezt mondtam: Hát nem elég, hogy a nyomorult és örökre elkárhozott bűnösöket az eredeti bűn következtében mindenféle baj terheli a tízparancsolatbeli törvény által, nem, ez az Isten az evangéliummal a régi szenvedésre még új szenvedést halmoz és az evangéliumban is az ő félelmetes igazságát, és haragját tárja fel! Így toporzékoltam, dühös, felzaklatott lélekkel és az idézett íráshelynél kíméletlenül viaskodtam Pállal; emésztő vágy égetett, vajha megtudhatnám, mit is akar itt Pál apostol.

Ez mindaddig tartott, míg végül hosszú napokon és éjszakákon át tépelődvén, Isten kegyelméből az igék belső összefüggésére fordítottam figyelmemet. Éspedig: 'Istennek igazsága jelentetik ki abban...', miképpen meg van írva: Az igaz ember pedig hitből él.' Ekkor Isten igazságát úgy kezdtem értelmezni, mint azt az igazságot, melyben az igaz ember Isten ajándékozása folytán él, mégpedig hitből. Most kezdtem megérteni, hogy ennek az igének: az evangéliumban Isten igazsága jelentetik ki, az az értelme, hogy ti. ez az igazság elfogadott (passiv) igazság, mellyel minket a kegyelmes Isten *igazzá* tesz a hit által, amint megíratott: 'Az igaz ember hitből él.'

Ekkor úgy éreztem, mintha teljesen újjászülettem volna s mintha tárt kapukon át magába az Édenkertbe léptem volna be. Erre előttem az egész Szentírás más értelmet nyert. [...]

A szentírástudományok egyetemi tanára

[...] Elcsodálkozok az ember, milyen átláthatatlanul sötét a mi korunk. A papok, ti. a világi javak felé szélesre tátott torkok manapság semmit sem tartanak oly felháborítóknak, mint ha az egyház kiváltságait, az ő jogaikat, hatáskörüket és vagyonukat kikezdi valaki. Az ilyen „gonosztevőkre” azonnal rázúdítják a mindenféle átkok áradatát, eretnekeknek nyilvánítják és csodálatos vakme-

- 8. Luther Márton mint szerzetes, id. Cranach rézmetszete, 1520
- 9. Luther felesége, Katharina von Bora, id. Cranach, 1525
- 10. A wittenbergi Luther-ház, Lehmann rézmetszete 1800 körül
- 11. Luther Márton, id. Cranach rézmetszete, 1521

8

9

11

rősséggel Isten, az egyház, Péter és Pál apostolok ellenségeinek kiáltják ki őket. Ezzel szemben a legkisebb mértékben sem igyekeznek arra, hogy legalább ők szeressék Istent, avagy legalább ők ne legyenek gonoszabb ellenségei, mint amilyenek szerintük amazok. A hitet és Isten iránt való engedelmisséget ennyire egynek veszik a földi javak megőrzésével, szaporításával és védelmezésével. Lehetsz te gögös, élvezethajhász, zsgori, veszekedő, dühös, háladatlan és readvonatkozhatik az az egész bűnjegyzék, melyet az apostol Timotheus-hoz szóló második levelének 3. részében írt meg (2-5. v.), sőt égreakiáltó hibáid lehetnek, mégis, mindezek ellenére a legbuzgóbb „keresztény” lehetsz, ha az egyház jogait és kiváltságait védelmezted. Viszont, ha ezeket nem becsüöld eléggé, nem vagy az egyház hűséges gyermeke és barátja.

Kérve kérlek benneteket, a *bírálatban* senki se utánozzon engem. Én azért mondom meg ezeket, mert a fájdalom kényszerít rá és kötelességem-

egész életét ennek szolgálatában tölti. Amit csak átél, avagy cselekszik, felebarátja javára fordítja, használ neki és így követi Krisztus példáját. Ahol nem tör elő a jócselekedet és szeretet ott a hit nem igazi, hanem vagy kialudt, vagy a pusztá észre támaszkodó önámítás - amilyen manapság sok van közöttünk. Az ilyeneknél még nem hatolt eléggé a lélek mélyére az evangélium s az ilyenek nem ismerik még igazán Krisztust.

Jócslekedetekkel azonban nem lehet kiérdemelni az örökéletet, kegyelmet és üdvösséget; ez következik abból, hogy a jócslekedetek nem azonosak a lelki újjászületéssel, hanem ennek gyümölcsei. Mert nem jócslekedeteink által leszünk Isten gyermekeivé, örököséivé, igazakká, szentekké, keresztényekké, hanem csak amikor már mindezekké lettünk, akkor cselekszük a jót. Birtokunkban kell lennie az életnek, üdvösségnek, kegyelemnek, mielőtt cselekszük a jót. Amint a fa sem gyümölcseivel érdemli ki, hogy fa legyen, hanem amikor már fává fejlődött, akkor terem

csak levelet írok. Nem is tudom már, nem is méltlem-e ugyanazt. Te már bizonyára észre is vetted. Én vagyok a rendház igehirdetője és az asztali igehirdető is (*étkezések alkalmával*). Azt kívánják, hogy mindennap prédikáljak a városi templomban is. Én vezetem a rendház teológiai tanfolyamának munkálatait. Rendházak felügyelője vagyok, azaz tizenegyszeres házfőnök. Felügyeletem alá tartozik a leitzkai haltenyészet. A herzbergi kolostor ügyvivője vagyok a torgauiakkal támadt vitás kérdésben. Egyetemi előadásokat tartok Pál apostolról és készülök a zsoltárok magyarázatára. S ehhez járul még levelezésem, amely – mint említettem – időm tetemes részét igénybe veszi. Ritkán van elegendő időm a kötelező imádságok elvégzésére és a misemondásra. Nem is szólok emellett saját személyes küzdelmeimről, kísértéseimről, amelyeket a test, a világ és a sátán miatt viselek. Nos, láthatod, milyen lusta ember vagyok!

Azt írod, hogy tegnap megkezdted előadásaidat Petrus Lombardus Sententiáinak második könyvéről. Én pedig holnap kezdem meg a Galatákhöz írt levél magyarázatát. Bizony, aggódok, hogy a pestisjárvány kitörése nem engedi meg tervem folytatását. Eddigél a pestis nálunk mindössze két, vagy három embert ragadott el. A szomszéd kováccsal szemben temettek el ma egy fiút, aki tegnap még egészséges volt. Egy másik fiú megfertőzve fekszik. Röviden: a pestis itt van, és elég hirtelen kezdi borzalmas munkáját, különösen az ifjúság ellen. Azt tanácsolod, hogy Bertalan magisterrel és veled együtt meneküljek el. De hová fussak? Remélhetőleg a világ nem fog összedőlni, ha Márton testvér meghal. A szerzetes testvéreket – ha a pestis tovább terjed – mindenesetre szétküldöm, szerte az országba. Engem azonban ide láncol a kötelességem iránt való engedelmisség. Nem szabad elmenekülnöm, míg másodszor is parancsot nem kapok. *Staupitz ugyanis egyszer már utasított, hogy távozzam el.* Nem azért maradok, mintha nem félnék a haláltól, hanem azért, mert bízom, hogy az Úr kiment engem félelmemből.

Semmi sem hevíti úgy szívemet, mint az a vágy, hogy Arisztotelészt, ezt a színészt, aki görög álarcával az egyházat oly alaposan tévútra vezette, leleplezzem és az egész világ előtt pellengérré állítsam. Csak időm lenne hozzá! A Szentírás legjobb magyarázója Augustinus egyházi atya volt. Felülmúl mindenkit. Nem győzők csodálkozni azon, hogy a többi tudósok a legszebb igék felett elsiklottak, még olyankor is, amikor meg kellett volna botlaniuk és el kellett volna bukniuk bennük.

A mi teológiánk és Augustinus nagyszerűen haladnak előre és Isten segítségével uralkodnak a mi egyetemünkön. Arisztotelész lassankint letűnik, halad hamarosan bekövetkező végső leáldozása felé. A Sententiákról tartott előadásokat feltűnő kevesen hallgatják és senki sem számíthat hallgatóságra, ha nem ezt a teológiát vallja, ti. a Szentírását, vagy Augustinusét, vagy más tekintélyes egyházi tudósét.

A wittenbergi Luther-ház, egy része ma a Lutherhalle

nek engedelmeskedem így. A jelenkorra való alkalmazás rendkívül sokat segít az igék megértésénél. De egyszersmind azért is teszem ezt, mert apostoli megbízatásomnál fogva egyetemi nyilvános tanszéket töltök be. Kötelességem, hogy megmondjam, milyen helytelenségeket látok, még a feljebbvalóknál is. Már sokszor mondtam és ismét mondom: Doktorátusomat nem adnám a világ minden vagyonáért sem. Mert bizony végül is csüggetően kétségbe kellett volna esnem a reám nehezedeő nagy és súlyos ügyben, ha azt, mint valami titkon működő, alattomos ember, elhívás és parancs nélkül kezdtem volna el. Így azonban tanúm Isten és az egész világ, hogy ügyemet doktori tisztségemben és igehirdetői hivatásomban nyilvánosan kezdettem s minddedig Isten kegyelmével és segítségével folytattam.

Ahol hit van, nem maradhat rejtve, megmutatkozik, napfényre tör a jócslekedetekben. Az ilyen ember vallást tesz mások előtt az evangéliumról s

gyümölcsöt. Minket is a kegyelem igéje szül, terem újjá és igazakká s nem mi magunk leszünk ilyenekké a törvény, vagy a jócslekedetek által. Jócslekedeteinkkel nem örök életet, kegyelmet és üdvösséget érdemlünk ki, hanem más valamit, ti. dicséretet, tisztességet, tetszést és más előnyöket, amint a fa is gyümölcseivel érdemli ki, hogy az emberek szeressék, ápolják, dicsérik és becsben tartásák. Ha világosan magad elé állítod, hogy miképp születik az ember újjá az igaz keresztény életre s hogy mi ennek a lényege, ezzel máris elejtetted saját jócslekedeteink érdemszerző jelentőségét – legalábbis a bűntől, haláltól és ördögtől való megszabadítás tekintetében.

Szerzetesrendi felügyelő

Luther levele barátjához, Lang János erfurti házfőnökhöz, 1516. október 26-án.

[...] Nagy szükségem volna két írnokra, vagy hivatalnokra. Egész nap mást sem teszek,

A 95 tétel

Nem gondoltam arra, hogy valaha is elhagyom a kolostort. Teljesen meghaltam a világ számára addig az ideig, amíg Isten akarta és Tetzelt úrfi a *búcsúkkal* meg nem indított. 1517-ben kezdtem Tetzelt ellen írni a megtérésről és a búcsúkról. Tetzelt János prédikáló barát a búcsúcédulákat szertehordozta és a kegyelmet pénzért árusította, amilyen drágán csak tudta. Nagyhangú ember volt. Előzőleg Frigyes herceg Innsbruckban a zsáktól szabadította meg, mert Miksa császár az Inn folyóban való vízbefojtásra ítélte; gondolhatod, milyen nagy erényei lehettek.

Ebben az időben prédikátor voltam itt a kolostorban. Fiatal doktor voltam, azon tüzesen, ahogy a kohóból kikerültem s nagyon szerettem a Szentírást. Kezdem lassan az embereket lebeszélni a búcsúkról és megmagyaráztam, hogy mi a kegyelem és bűnbocsánat. Wittenbergből sok nép özönlött a búcsúért Jüterbog és Zerbst határmenti helyiségekbe. Én azonban – ez olyan igaz, mint ahogy engem Krisztus Uram megváltott – nem tudtam, mi a búcsú, amint azt senki sem tudta. Elkezdtem hát kíméletesen prédikálni arról, hogyan lehetne jobbat is cselekedni, olyasmit, ami hathatósabb volna, mint a búcsúvásárlás. Azelőtt is prédikáltam itt a Várban a búcsúkereskedés ellen s emiatt Frigyes hercegnél kegyvesztett lettem. De – hogy a lutheri lárma igazi okára rátérjek – mindent hagytam úgy történni, ahogy éppen történt. Közben azt hallottam, hogy Tetzelt irtózatosan különös tételeket prédikál, melyek közül néhányat itt említek meg. Nevezetesen:

Nála olyan kegyelem és hatalom van a pápától, hogy ha valaki mindjárt a szent Szűzet, Isten anyját gyalázta volna is meg, azt ő megbocsáthatja, ha az illető Tetzelt pénztárába befizeti, ami azért jár.

Továbbá, hogy a templomban felállított vörös búcsúkereszt a pápa címerével ugyanolyan hatásos, mint Krisztus keresztyje.

Továbbá, hogy ha szent Péter most itt volna, nem lenne több kegyelme és hatalma annak sem, mint öneki (Tetzelnék).

Továbbá, hogy ő a mennyországban nem cserélne szent Péterrel, mert a búcsúkkal ő több lelket mentett meg, mint szent Péter a prédikálásával.

Továbbá, hogy ha valaki pénzt dob egy tisztítóüzben lévő lélekért a pénzes ládába, mihelyt a pénz a fenekére hull és csörren, átvezeti a lelket a mennyországba.

Továbbá, hogy éppen a búcsúmalaszt az a kegyelem, mely által az ember Istennel kiengesztelődik.

Továbbá, hogy nem kell a bűnért vezeklés, fájdalom és bűnbánat, ha valaki a búcsút vagy a búcsúcédulát megvásárolja; hogy ő a jövőben elkövetendő bűnök bocsánatát is eladja és rettentő sok ilyen dolgot üzött s mindezt pénzért.

Abban az időben még nem tudtam, kinek szánták a pénzt. Ekkor egy díszes könyvecskét adtak ki a magdeburgi püspök címere alatt. Abban az efféle tételekből ajánlottak egyeseket prédikálásra azoknak a papoknak, akik a bűnbocsátó cédulákat árusították. Majd kitudódott, hogy Albert püspök

ezt a Tetzelt felfogadta, mert igen nagyhangú volt. Albertet ugyanis Mainzban püspökké választották azzal a kikötéssel, hogy Rómában a palliumot, az *érseki jelvényt*, saját pénzén vásárolja meg. Mert a legutóbbi időben három püspök halt meg rövidesen egymás után Mainzban. A püspökségnek bizonyára nehezebbre esett ennyiszert és ilyen rövid időközönként megvenni a palliumot, amely, amint mondják 26 000, mások szerint 30 000 forintba kerül. Ugyanis ilyen drágán tudja eladni a római legszentebb atya azt a szalagot, mely alig ér hat garast.

Ekkor levelet írtam a magdeburgi püspöknek és mellékeltem 95 tételmet. A legfontosabbak ezek:

1. Amikor Jézus Krisztus a mi Urunk és Mesterünk ezt mondja: „Térjetelek meg” (Mt. 4, 17.), azt akarja, hogy híveinek egész élete megtérés legyen. 5. A pápa nem akar elengedni s nem is engedhet el egyéb büntetést, mint azokat, melyeket saját akaratóból, vagy az egyházi rendelkezések alapján szabott ki. 6. A pápa nem bocsáthat meg másképp vétkeket, csak úgy, hogy kinyilvánítja és megállapítja, hogy Isten már megbocsátotta azokat. Vagy pedig olyan esetekben ad bocsánatot, melyeket a maga számára tartott fenn; aki ezeket semmibe veszi annak vétké teljességgel megbocsátatlan marad. 11. Azt a konkolyt, mely szerint az egyházi büntetést tisztító tűzbeli büntetéssé változtatják át, bizonyára akkor vetették el, amikor a püspökök aludtak. (Mt. 13, 25.) 20. A pápa „az összes büntetés teljes elengedése” kifejezés alatt nem érti általában minden büntetés elengedését, hanem csak azokét, melyeket ő maga szabott ki. 21. Tehát tévednek mindazok a búcsúhirdető papok, akik azt mondják, hogy a pápa búcsúja által az ember minden büntetéstől mentessé lesz és üdvözülni. 24. Elkerülhetetlen a nép legnagyobb részének becsapása, mivel különbségtétel nélkül és dicsekedve azt ígérik, hogy minden büntetést elengednek. 27. Emberi hiábavalóságot hirdetnek, akik azt állítják, hogy amint a pénzes ládába dobott pénz ott megcsörren, a lélek azonnal felszáll a tisztítóüzéből. 32. Tanítómestereikkel együtt örökre elkárhoznak azok, akik azt gondolják, hogy a búcsúcédulák biztosítják számukra az üdvösséget. 33. Nagyon őrizkedjünk azoktól, akik azt állítják, hogy a pápa búcsúja Istennek az a legértékesebb ajándéka, mely által az ember kiengesztelődik Istennel. 35. Nem keresztyén tant hirdetnek, akik azt tanítják, hogy azoknak, akik lelkeket váltanak ki a tisztítóüzéből, avagy búcsúcédulákat vásárolnak, nincs szükségük bűnbánatra. 36. Minden igaz bűnbánó keresztyén ember megkapja a bűnök és büntetések teljes bocsánatát s ez megilleti őt búcsúcédulák nélkül is. 37. Minden igaz keresztyén ember, akár él, akár meghalt, Krisztus és az egyház minden kincsének részese, mégpedig Isten ajándékozása alapján és búcsúcédulák nélkül is. 40. Az igaz bűnbánat szereti és keresi a büntetést; a búcsúk bősége azonban felment a büntetéstől és megtúlja azt, legalábbis, ha alkalom van rá. 41. Óvatosan kell hirdetni a pápa búcsúját, hogy a nép helytelenül ne értelmezze és a szeretet egyből

jócselekedeteinél többre ne becsülje. 43. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy aki ad a szegénynek, vagy megsegíti a szűkölködőt, jobbat tesz, mintha búcsút vásárol. 44. Mert a szeretet gyakorlásával gyarapszik a szeretet s jobba lesz az ember. Viszont a búcsúk által nem jobba lesz, csupán a büntetéstől szabadabbá. 45. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy aki nélkülöző embert lát s azt elhanyagolva búcsút vásárol, az nem a pápa búcsúját nyeri el, hanem Isten rosszszállását vonja magára. 49. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy a pápa búcsúja hasznos, ha nem abban bízunk, viszont rendkívül káros, ha miattuk Isten féltelmét elhagyják. 51. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy a pápa – amint az kötelessége – kész is arra, hogy ha kellene, még szent Péter temploma eladásával is saját pénzéből ajándékozza meg azokat, akiknek legtöbbjéről a pénzt a búcsúárusok kiszarolták. 52. A búcsúcédulák által való üdvözülés reménye teljesen hiábavaló még akkor is, ha a búcsúkereskedő, sőt még ha maga a pápa is saját lelkével kezkeskedni is érte. 54. Sértés Isten igéje ellen, ha a prédikációban ugyanannyi, vagy több időt fordítanak a búcsúhirdetésre, mint Isten igéjére. 62. Az egyház igazi kincse az Isten dicsőségének és kegyelmének legszentebb evangéliuma. 63. Ez azonban méltán a leggyűlöletesebb, mert az elsőket utolsókká teszi. 64. A búcsúk kincse viszont méltán a legkedveltebb, mert az utolsókat elsőkké teszi. 65. Tehát az evangélium kincsei olyan hálók, melyekkel egykor a gazdag embereket halázták. 66. A búcsúk kincsei pedig olyan hálók, melyekkel manapság az emberek gazdagságát halásszák. 79. Az az állítás, hogy a pápa címerével felékesített s a templomokban kiállított kereszt ugyanolyan értékű, mint Krisztus keresztyje – istenkáromlás. 81. A búcsúnak ilyen szemérmetlen hirdetése azt eredményezi, hogy még a tudósoknak is nehéz megvédelmezniök a pápa méltóságát a gyanúsításokkal, avagy a köznépnek bizony csak éles kérdéseivel szemben. 82. Ilyen például: miért nem szabadítja ki a pápa a tisztítóüzéből az összes lelkeket a legszentebb szeretetért s a lelkek borzalmas kínjai miatt – mert ez a legfontosabb ok –, holott számtalan lelket szabadít meg a legnyomorultabb pénzért, a szent Péter-templom építése céljából, tehát a legjelentéktelenebb okból. 83. Továbbá: miért maradnak meg a halotti misék és a halottak évforduló ünnepei s a pápa miért nem adja vissza és miért nem engedi visszavenni az elhaltak javára létesített alapítványokat, mert értelmetlen a már megváltottakért való imádkozás. 84. Továbbá: mi-féle új pápai és isteni kegyelem az, mely szerint az istentelennek és ellenségnek pénzért megengedik, hogy istenfélő és kedves lelket kiváltson; viszont az istenfélő és kedves lelket az ő nagy gyötrelmére való tekintettel szeretetből, ingyen nem váltják ki? 86. Továbbá: a pápa, akinek a vagyona ma nagyobb, mint a leggazdagabb Krassusé, szent Péternek legalább ezt az egy templomát miért nem inkább a saját pénzéből építteti, mint a szegény hívekéből? 88. Továbbá: mi jobb történhetnék az

12

13

12. A wittenbergi Luther-ház Katalin-kapuja
 13. A Katalin-kapu reliefje: a Luther-rózsa, 1540
 14. János Frigyes szász választófejedelem, Pencz rézmetszete 1540 körül

14

15

15. A Katalin-kapu reliefje: Luther, 1540
 16. A wittenbergi piactér és a Városi templom

16

egyházal, mint az, hogy a pápa – amit most csak egyszer tesz meg – naponkint százszor, minden hívőnek osztaná ezt a bocsánatot és részesedést a lelki javakban? 89. Ha pedig a pápa a búcsú által inkább a lelkek üdvösségére törekszik, mint pénzre, miért hatálytalanítja akkor a régebben engedélyezett leveleket és búcsúkat, holott azok éppoly érvényesek? 90. A népek ezeket a nagyon is aggályos kérdéseit pusztán erőszakkal elnyomni és nem alapos okokkal megcáfolni annyit jelent, mint az egyházat és a pápát az ellenség előtt gúny tárgyává, a keresztyéneket pedig boldogtalannokká tenni. 94. Buzdítani kell a keresztyéneket, hogy kereszten, halálán és poklon át is követni igyekezzenek fejüket, a Krisztust. 95. És inkább abban bizakodjanak, hogy sok háborúság által jutnak a mennyek országába (Ap. csel. 14, 22), mintsem hogy magukat (hamis) béke bizonyosságával áltassák.

Levelemben intettem és kérleltem a püspököt, szüntesse be Tetzelt működését és tiltsa meg neki, hogy oly illetlen dolgokat prédikáljon, mert ez nyílt botránnyra vezethet. Neki, mint érsekpüspöknek, így kellene cselekednie. Ennek a levélnek a másolatát meg is tudom mutatni. Választ azonban nem kaptam.

Hasonló értelemben írtam a brandenburgi püspöknek is, aki igen jószágos püspököm volt. Erre ő azt válaszolta, hogy én megtámadom az egyház hatalmát és ezzel kellemetlenséget szerzek magamnak. Ő azt tanácsolja, hagyjak fel az ügyvel. El tudom képzelni: ők mindketten arra gondoltak, hogy velem, a nyomorult koldussal szemben a pápa túlságosan hatalmas lesz. Így indultak el tehát tételeim Tetzelt állításai ellen, ahogy azok nyomtatásban is láthatók. S úgyszólván tizennégy nap alatt végigfutottak egész Németországon. Ez megmozgatta az egész világot. [...]

Egészen akaratom ellenére történt, hiszen sokan lebeszéltek arról, hogy a pápa ellen bármit is megkíséreljek. Én azonban felháborodva ellene fordultam. Ugyanis Tetzelt a búcsúkkal való üzérkedést túlságosan gorombán csinálta. Szemérmetlenül kiáltozta: légy tekintettel édesanyádra, aki a tisztító tűz lángjaiban gyötrődik! Miattad kell neki ezt szenvednie. Miattad, aki pedig már egyetlen garassal is segíthetnél rajta. Óh, jaj nektek a ti hálátlanságotokért, akik Isten kegyelmét megvetitek e csekély ára miatt! Ugyan-így tett Mansfeldben is. Mikor ott már elég pénzt gyűjtött, a pápai keresztet letette, hogy tovább menjen, de még mindig elégedetlen volt és még egyszer felkínálta a malasztot. Fél garasért adta. Az emberek felismerték a csalást és nem adakoztak többé. Ekkor Tetzelt heves szemrehányásokat tett amiatt, hogy Isten malasztját megvetik, holott ebből a pénzből Rómában a szent Péter székes-egyházát építik fel. „Nyolc évig sem marad meg a világ az ilyen istentelenség miatt” – mondotta.

Ilyen szemtelenül tombolt, úgyhogy senki sem mert ellenállni. Mivel engem felingerelt, tételeimet megírtam, melyeknek a fő tartalma ez volt: jobb a szegényeknek adakozni, mint a búcsúért – azonnal kihányta dühét és Berlinben

ezt prédikálta: Az eretneket három héten belül tűzbe kell vetni!

Húsz János is hasonló alkalommal írt a búcsú és a pápa kapzsisága ellen, de a kor még nem volt rá érett. Akkor még mindenestre azt hittem, hogy a pápa háláját fogom kiérdemelni. Ehelyett azonban kiátkoztak. Így kényszerítettek arra, hogy védekezem. Ha a dolgokat annyira láttam volna előre, amennyire – hála Istennek – jutottak, bizony csendben maradtam volna. De hogyha hallgattam volna, a pápaság még sokkal gonoszabbá lett volna. Akkor még a pápának igen nagy híve voltam. Véleményem ez volt: a pápa özszenségét tisztetem, de Krisztus és az igazság szentségét imádom. [...]

Kihallgatáson Kajetánnál

1518-ban dr. Staupitz felmentett engem a szerzetesi engedelmség alól és átadott Istennek. 1519-ben Leó pápa kiközösített egyházából s így másodszor mentettek fel a szerzetesség alól. 1521-ben Károly császár közölte ki a birodalomból és így harmadszor is felmentettek. A zsolttáros azonban ezt mondja (28. Zsolt. 10. v.) 'Az Úr magához vesz engem!' Staupitz szavai ezek voltak: „Felmentelek az irántam való engedelmség alól és az Úr Istennek adlak át téged.”

1518-ban a császár birodalmi gyűlést hívott össze Ágostába. Engem ugyan Rómába idéztek, de Frigyes választófejedelem elment Kajetán bíbornokhoz, aki mint a pápa követe jelent meg és kieszközölte, hogy Ágostában hallgasson ki engem. Így is történt.

Akkoriban mindenki elhallgatott és én több mint három évig elhagyatva éltem. Senki sem nyújtotta felém kezét, mindnyájan engedték, hogy egyedül vergődjem a pápa híveivel szemben. [...]

Az ágostai birodalmi gyűlésre Kajetán pápai megbízatással jött s Rómában már befejezettek tekintették azt, hogy a kárhoztatott eretneket elégetik. Isten azonban szembeállított engem, a szegény szerzetest ezzel a sok hatalmas emberrel. A birodalmi gyűlés befejeztével érkeztem meg Ágostába. Nem volt akkor egyetlen garasom sem és a csuklyát is dr. Link rendfőnöktől (a későbbi ev. lelkésztől) kellett kölcsön kérnem, amikor útra keltem.

[...] Megérkeztem Kajetánhoz. Elmagyarázták, hogy miképpen kell viselkednem nála. Először tehát arca borultam előtte. A parancsra, hogy felálljak, feltérdeltem. S további parancsára felálltam. A bíbornok hízelegve szólított meg: „Te Németországot megmozgattad a búcsú feletti vitával. Mert a többi cikkeket Krisztusról és a megigazulásról nem támadta senki. Ezért, ha az egyháznak engedelmes tagja akarsz lenni, és ha azt akarod, hogy a pápa kegyelmes legyen hozzád, akkor vond vissza tételeidet! Így nem fenyeget semmi veszély. Különbön, amint hallom, Te doktor és tudós vagy és sok a tanítványod.” Röviden azt válaszoltam, hogy a jövőben hallgatni fogok, ha ellenségeim is hallgatnak. De akkor még nem akartak ezzel megelégedni, hanem egyszerűen azt kívánták, hogy vonjam vissza tételeimet. A

következő napon, október 14-én ismét elmentem. Eleinte szokásos címzéseit használtam megszólításnál, mikor azonban felhevültem, egyszerűen azt mondtam Ön és kijelenttem: „Nem vonhatok vissza semmit, ha csak valami helyesebbre meg nem tanítanak, mert a Szentírástól el nem térhetek.” – Erre ő: „Elég! Vondd vissza s akkor az egész ügy el van intézve!” Én azonban még komolyabban ellenálltam. Ezért a bíbornok olaszul így kiáltott fel: „Óh testvér, testvér, tegnap még igen jó voltál, s ma egészen megváltoztál!” És újra elém tartotta VI. Kelemen bulláját. Erre én: „Özsentsége kifogatja a Szentírást!” – Ekkor kezdtem el küzdeni a pápa ellen. Felingerelve mondotta Kajetán: „Eredj! Vondd vissza tételeidet, vagy vissza se térj!” Ő azonban nem tudta, hogy bennem szilárd elhatározás volt, s hogy fenyegetéseit semmibe sem vettem. Nem hitte, hogy én ezeket a szavait fogadom meg: „Vissza se térj!”

Később így nyilatkozott rólam: „Ennek a barátoknak mély nézésű szemei vannak, a fejében pedig csodálatos gondolatok”.

Ágostában maradtam még néhány napig és kétszer írtam Kajetánnak. Levelemben felfogásomat fejtettem ki. Ő azonban nem válaszolt. Viszont azzal kérkedett, hogy megbízatása van, hogy engem és a rendfőnököt elfogasson. Ekkor Staupitz számomra lovat szerzett egy rendfőnöktől. S mivel a város összes kapuit őrizték, titkos ajtón át bocsátottak ki. Fegyver, csizma, nadrág nélkül, csuklyában vászon ingbe öltözve, kalappal és kabátban – gondolatokba mélyedve egy ágostai kísérő társaságában Koburgig lovagoltam. Lipese mögött eltévesztettem az utat. Kembergen át mindenszentek napján érkeztem meg Wittenbergbe és tartottam még egy misét. Ennyire szent voltam!

Az átokbulla

[...] Rómában újra tárgyalták Luther ügyét. A lipcsei vitában híressé vált Eck János közreműködésével elkészítették s 1520. június 15-én kiadták a Luther elleni pápai bullát. Eszerint, ha Luther a megjelölt tételeket hatvan nap alatt vissza nem vonja, egyházi átok sújtja. Luther levelet írt a római pápának, melyben világosan kifejtette, hogy csak a Szentírásból vett bizonyítékokkal lehetne őt tételei visszavonására bírni. Ugyanebben az időben, 1520 végén jelent meg Luthernek egyik igen nagy hatású könyve: A keresztyén ember szabadságáról címmel. A római udvar intézkedésére Luther könyveit igen sok helyen máglyatűzben hamvasztották el. A pápai átok még hatalmas fegyver volt. Hírére sok olyan ember, aki eredetileg Luther mellett foglalt állást, teljesen tanácstalanná vált.

Dr. Luther Márton, akit a pápa kiátkozott nyájából, nemsokára válaszolt is az átokra. 1520. december 10-én Wittenberg városfalain kívül a pápaság legfontosabb könyveit az átokbullaival együtt nyilvánosan elégette. Az átoklevelet e szavakkal dobta tűzbe: „Mivel megszorítottad Isten szentjét (ti. Krisztust), égessen meg téged az örök tűz.” A Rómától való elszakadás, mely lelkileg már egy évtizeddel ezelőtt, a Szentírás

megismerésekor kezdődött Lutherben, most lett teljessé és nyilvánossá. Ennek a lépésnek mérhetetlen jelentőséget egyedül Luther látta világosan. Másnap tanítványai előtt arról beszélt, hogy aki ilyet cselekszik, az előtt csak két út van. Az egyik a kárhozatba, a másik a vértanúságba visz. Aki nem vállalja Isten ügyéért a harcot, annak sorsa a kárhozat. Aki pedig vállalja, készülnie kell a vértanúságra.

Luther Márton X. Leó pápához 1520. október 6-án írt levélből:

[...] Azért kérek szent atyám Leó, fogadd el ezt az én mentségemet és hidd el rólam, hogy a te személyed ellen semmi rosszat nem akartam tenni. Én olyan ember vagyok, aki neked a legjobbat kívánja, aki perlekedni és vitatkozni nem akar senkivel az illető gonosz élete miatt. Kizárólag csak az Isten igéjének az igazságáért. Mindenben szívesen engedek bárkinek, csupán az Isten igéjét nem akarom és nem lehet sem elhagynom, sem megtagadnom. Ha valaki másként vélekedik rólam, vagy irataimat másként fogta fel, az téved és nem értett meg engem.

Annyi azonban igaz, hogy erősen hozzányúltam a római székhez, melyet római udvarnak neveznek... Az bántott engem, hogy a te nevedben és a római egyház nevében a szegény népet az egész világon becsapták és megkárosították. Ezzel szálltam szembe és fogok is szembeszállni mindaddig, amíg csak keresztyén élet él bennem. Nem azért, mintha ilyen lehetetlen dologra vállalkoznék, vagy azt remélném, hogy valamit rendbe hozok, különösen akkor, amikor annyi dühös hízelgőd támad ellenem; hanem azért, mert én magamat minden keresztyén ember köteles szolgájának vallom. Ezért feladatom, hogy tanácsot adjak nekik és intsem őket, hogy a rómaiak pusztítása rájuk nézve kisebb kárral is járhatna. Mert előtted sem titok, hogy hosszú évek óta Rómából az egész világra semmi más nem árad ki, mint a testnek, léleknek, javaknak a romlása. [...]

Íme, tehát jövök szent atyám Leó és lábaidhoz omolva kérek, ha lehetséges vedd kezedbe ezt az ügyet és zabolázd meg a hízelgőket, akik a béke ellenségei, jöllehet békéltetőknak adják ki magukat. Abból azonban, hogy én visszavonjam tanításomat, semmi sem lesz. Ne is avatkozzék bele senki, hacsak azt nem akarja, hogy az ügyet még nagyobb bonyodalomba kergesse.

Én ellensége vagyok a perpatvarnak, nem akarok senkit sem bujtogatni, sem ingerelni, de azt akarom, hogy engem se ingereljenek. Ha azonban ingerelnek, nem maradok adós – ha Isten is úgy akarja – sem szóval, sem írással. Bárcsak szentséged kezébe venné az ügyet, néhány rövid, könnyed szóval végét vetné ennek a perpatvarnak és egyúttal hallgatást és békességet parancsolna. Ezt mindenkor szerettem volna hallani.

Azért szentséges atyám, vajha ne hallgatnál azokra, akik édes szavakkal a füledbe hízelegnek s akik azt mondják, hogy te nem vagy csupán ember, hanem Isten költözött beléd, aki minden dolgok parancsoló ura. Nem így van az; hiába is

próbálsz meg. Te az Isten szolgáinak szolgája vagy. Ne engedd, hogy megcsaljanak, akik azt hazudják és színlelik, hogy te a világnak ura vagy, akik azt akarják, hogy csak az lehessen Krisztus híve, aki neked aláveti magát, akik azt fecsegik, hogy neked hatalmad van a mennyben, a pokolban és a tisztító tűzben. Ezek neked ellenségeid és arra törekcsenek, hogy lelkedet megrontsák. Amint Ésaías próféta mondja (Ésaías 3, 12; 9, 16): 'Édes népem, akik tégedet dicsérnek és magasztalnak, becsapnak azok tégedet.'

A wormsi birodalmi gyűlés

V. Károly császár beidéztet engem a wormsi birodalmi gyűlésre s küldött ún. szabad utat biztosító levelet és egy kísérőt. Amint így együtt Weimar felé mentünk, ahol János hercegtől (a későbbi választófejedelemtől) költőpénzt kaptam, az a hír jött, hogy Márton doktort Wormsban már kiátkozták könyveivel együtt. Így is volt. Emellett még császári követek is kerültek szemem elé, akiknek az összes városban császári parancsot kellett kiszögezniük arról, hogy dr. Luther Mártont a császár kiátkozta. Ekkor azt kérdezte a kísérő: „Doktor úr tovább jön?” [...]

Amint Oppenheimba érkeztem, már csak három nap volt hátra abból az időből, melyre biztonságos utazás céljából kísérőt kaptam. A mainzi püspök annyira dolgozott ellenem, hogy Bucer odajött hozzám és rá akart venni arra, hogy Sickingen Ferenchez menjek Ebernburgba, ahol Glapion, a császár gyóntató papja akar velem egyes dolgokról tárgyalni. Én azonban tudtam, hogy nem ez volt a mainzi püspök célja, hanem vezetgetni akart, hogy a szabad utazás ideje lejárjon, mielőtt még Wormsba érnék. [...]

Nyitott kocsin, barátságuklyában mentem be Wormsba. Ekkor mindenki az utcára jött és látni akarta Luther Márton szerzetest. Frigyes herceg szállására hajtottam, aki aggódott miattam, hogy Wormsba jöttem. Mikor ellenségeim meghallották, arról tárgyaltak, hogy nem kellene érvényben tartani a nekem adott szabadságlevelet. Azonban a rajnai várgróf és a választófejedelem ellenezte ezt és a brandenburgi választófejedelemmel, az öreg Joachim örgróffal annyira összetűztek, hogy mindketten kardot ragadtak. A császár azonban, amikor azt mondták neki, hogy az eretnekkel szemben nem kötelessége érvényben tartani a szabadságlevelet, ezt a dicséretes választ adta: „Amit megígér az ember, tartsa is meg!”

[...] a nemesek közül sokan a szállásomra jöttek és azt mondták: „Doktor úr, hogy van? Azt mondják, hogy meg akarják önt égetni. De ennek nem szabad megtörténnie. Előbb kell nekik, mindnyájuknak elpusztulniuk!” Ez is megtörtént volna.

Amikor a gyűlés elé idéztek, hatalmas tömeg volt a teremben. Mindenki hallgatni akarta válaszomat. Fent a karzaton sok fáklya égett; ugyanis késő este volt. A tolongást és lármát nem szoktam meg. Amikor felhívtak, hogy beszéljek, így kezdtem szólni: „Mindenekfelett kegyelmes Császár, legkegyelmesebb Választófejedelem, Hercegek

és Uraim! Azok a könyvek, melyeket tegnap nekem megmutattak, az enyéme. Közöttük egyesek tankönyvek, ezek a Szentírást magyarázzák. Ezekről vallo, hogy az enyéme és hogy nincs bennük semmi rossz. A többi vitairat, amelyekben a pápával és ellenfeimmel vitatkoztam. Ha ezekben volna valami rossz, azt megváltoztathatom. A harmadik rész olyan könyvekből áll, melyekben a keresztyén tanításról vitatkozom. Ezek mellett szilárdan kitartok, törtéjé, amit a jó Isten akar!” Amint ezt elmondtam, azt kívánták, hogy ismétlem meg latinul. Erősen izzadtam és melegem volt a tömeg miatt, jöllehet a hercegek között álltam. Ekkor von Thun Frigyes úr azt mondta: „Ha nem tudja ezt megtenni Doktor úr, úgy elég volt.” De én megismételtem minden szavamat latinul. Frigyes hercegnek, a választófejedelemnek ez szerfelett tetszett.

Amint ezeket elmondottam, elbocsátottak és két embert adtak mellém, hogy kísérjenek. Erre hatalmas csödület keletkezett. Vajon nem fogságba visznek-e? – kiáltották a nemesek. Én azonban így feleltem: „Ezek engem csak elkísérnek!” Így ismét szállásomra mentem.

Néhány nap múlva újból embereket küldtek hozzám és tárgyaltak velem. Én azonban azt válaszoltam, hogy a Szentírástól el nem állhatok. Kevéssel utóbb a trieri püspök értem küldött, négyszemközt beszélt velem és ezt mondta: „Kedves Doktor úr, tudósaim azt mondják, hogy Ön megelégszik azzal, amit az ügyre vonatkozólag a császár mondani fog. Igaz?” Ezzel ő engem törbe akart csalni. Én azonban így feleltem: „Legkegyelmesebb Uram, én mindent el tudok szenvedni, de a Szentírástól el nem távozhatom.” S miután 14 napig tartózkodtam Wormsban, (1521. április 26-án) ismét eltávoztam és útközben foglyul ejtettek.

Így indult el a dolog az én szándékom nélkül. Nem én vagyok az oka, hanem ők. Szándékuk mellett makacsul megmaradtak és azt gondolták, hogy ők nem hibázhatnak.

Wartburgban

A Wormsból Wittenberg felé vezető úton Bölcs Frigyes megbízott emberei színleg elrabolták Luthert és Wartburg várába vitték. (1521. május 4.) Luthernek Wormsból történt távozása (ápr. 26.) után alig egy hónappal, 1521. május 25-én V. Károly császár aláírta a Luther és követői ellen kiadott birodalmi átkot. Ezentúl senki sem nyújthat szállást, ételt, vagy bármiféle segítséget sem Luthernek, sem híveinek. Sőt mint eretnekeket el kell fogni őket. Vagyonuk azé lesz, aki a hatóságoknak átadja őket. Luther könyveit árusítani tilos, vallási tartalmú könyveket pedig csak egyházi cenzúra engedélyezése után szabad terjeszteni. Most azonban csoda történt. A holtak vélt Luther tanítása csak most terjedt igazán. A reformáció ügyét, Isten igéjének terjedését most már nem lehetett megállítani. Haladt Luther nélkül is. Erről beszéltek a szöszéken, a városi tanácsüléseken, a céhek összejövetelein, a vendégfogadóknak, az otthonokban, a piacokon, városban és falun egyaránt. [...]

17. Luther, az ifj. Cranach olajképe, 1543

18. A hétféjű Luther, egykori gúnyrajz, fametszet

19. Luther harca az igaz hitért,

Beham allegóriája, fametszet, XVI. század

18 **Septiceps Lutherus, ybiqz sibi, suis**
scripsit, cōtanti, in Vilitationē Saxonicā, p. D.D. Ioā. Coclefi, editus

20. Luther, id. Cranach olajképe, 1540
21. Luther mint Szt. Jeromos, Stuber rézmetszete, XVI. század vége
22. Philipp Melancthon, Dürer metszete után
23. Luther és a reformátorok az Utolsó vacsora tanítványaiként ábrázolva, ifj. Cranach olajképe, 1565

A választófejedelem tanácskozott embereivel és megparancsolta tanácsosainak, hogy rejtssék el engem. Ő nem tudta a helyet, hogy szükség esetén jó lelkiismerettel tehessem esküt arra, hogy nem ismeri rejtékelyemet. [...]

Mint lovag rejtőztem Wartburgban. Gyakran leszálltam vadászni, számócat szedtem s az eisenachi ferencesekkel is érintkeztem. Ez a dolog azonban titokban maradt. Ilyen nagy volt a lovagok titoktartása. Két lovag fogadott be engem: Sterbach (*Wartburg későbbi gondnoka*) és Verlepsch (*wartburgi várkapitány*). Két szolgálom volt, akiknek engem kísériük kellett.

Egyik szolgálommal egyszer Erfurtban egy kolostorba lovagoltunk be. Amint leülök, meglát egy barát, aki ismert s azt mondta a szerzeteseknek: „Ez Márton doktor.” Amint ezt szolgálom meghallotta, rögtön így szól hozzám: „Lovag, nem emlékszik, hogy mi egy nemesnek azt ígértük, hogy még ma nála leszünk? Kedves Uram, üljön ismét lóra, legfőbb ideje!” És titokban megsúgta, amit a barát mondott. Így elnyargaltunk onnan. Egyébként azon az éjszakán a kolostorban megfojtottak volna. [...]

Luther Frigyes választófejedelemhez 1522. március 5-én írt leveléből:

Eleget tettem Fejedelmi Fenségednek azzal, hogy ebben az esztendőben távol voltam Fejedelmi Fenséged rendelkezése alapján. Az ördög igen jól tudja, hogy én ezt nem félelemből tettem. Ő jól látta szívemet, mikor Wormsba bevonultam. [...] Ezeket azért írom, hogy Fejedelmi Kegyelmességek megtudja, hogy (*Wartburgból*) Wittenbergbe sokkal magasabb védelem alatt megyek, mint a fejedelemé. Nem is gondolok arra, hogy Fejedelmi Kegyelmességtől védelmet kérjek. Igen én azt tartom, hogy én Fejedelmi Kegyelmességeket jobban megvédem, mint ahogy Ön engem védhet. S ehhez, ha azt tudnám, hogy Fejedelmi Kegyelmességek engem megvédhet, vagy akar védeni, úgy inkább nem megyek. Ebben a dologban nem szabad és nem lehet, hogy a kard adjon tanácsot, vagy segítséget. Itt egyedül Istennek kell cselekednie, minden emberi aggodás és hozzájárulás nélkül. Ezért, aki leginkább hisz, itt az védelmez a legerősebben. Mivel azonban úgy érzem, hogy Fejedelmi Kegyelmességek még igen gyenge a hitben, semmiképpen sem tekinthetem Fejedelmi Kegyelmességeket annak az embernek, aki engem meg tudna védeni, vagy menteni.

A parasztlázadás idején

Az evangéliumot nem lehet többé terjedésében megállítani. Sok lelkész hatalmas erővel hirdette az igét szerte Európában. Wittenberg lett egy időre a szellemi központ. A jövőző vezetői, az egyetemi hallgatók seregestől özönlöttek a reformáció tűzhelyéhez. Luther életében hazánkban is 166 hallgató iratkozott be a wittenbergi egyetemre.

A wittenbergi zavarok elcsendesedése után Luther az istentiszteletet reformálta. Az istentisztelet rendjéről és A mise alakjáról szóló műveiben. Az evangélium terjedésében fontos szerepe volt az egyházi énekeknek. A verselésben Luther már ifjú korában is kitűnt. Most a szenvedő egyház hitvalló

lelkülete találta meg első költőjét a reformátorban. Ma is énekeljük következő énekeit: Erős vár a mi Istenünk. Mi Atyánk, ki vagy mennyekben. Jövel Szentlélek Úristen. Mennyből jövök most hozzátok. Mennyből jövén az angyalok. Jézus Krisztus dicsértésével. Bűnösök, hozzád kiáltunk. Krisztus halálra adatott. Atya Isten tarts meg minket. Jer örvendjünk keresztyének.

Az Új szövetség fordítását 1522 szeptemberében adta ki. Ezután egyéb munkái mellett állandóan dolgozott az Ószövetségnek héber nyelvből való fordításán is. Teljes Szentírás-fordítása 1534-ben jelent meg.

Nagy szomorúság töltötte el Luthert a parasztság szörnyű terheinek láttán. Nemcsak az egyház „nyírta és nyúzta bányáit”, hanem a világi urak is elviselhetetlen terheket raktak alátvalóikra. Ezért már Luther fellépése előtt is sok helyt fellázaadt a parasztság. Luther A világi felsőbbeségről szóló könyvében rámutatott ugyan a bajokra, de hiába. Az elnyomatás 1525-ben pusztító lázadást váltott ki. Az uralkodók vérbe fojtották, Luther többször kénytelen volt állásfoglalását kifejezni. Ő Isten ígéjének fényében mindkét félnek egyaránt megmutatta hibáit és túlzásaik elhagyását kívánta.

A házasság

A nimbscheni zárdából 1523-ban eltávozott apácák közül kilencet wittenbergi polgári családok fogadtak magukhoz. Ezzel a csoporttal hagyta el a szerzetesi cellát egy elszegényedett nemesi család gyermeke, Bóra Katalin. Luther mindenkor örömmel üdvözölte papi barátainak házasságkötését, de azok kifejezett óhaját, hogy ő is házasodjék meg, még 1524-ben is visszautasította. Annál inkább, meglepte a világot az a hír, hogy dr. Luther Márton 1525. június 13-án házasságot kötött Bóra Katalinnal. Miért? Erre felel ő a következőkben.

1525-ben (*tehát közel nyolc évvel a reformáció megindítása után*) házasodtam meg. Gúnyolói száját betömtem Bóra Katalinnal. Házasságommal annyira lenézett és megvetendővé tettem magam, hogy azt remélem, az angyalok nevetni, az összes ördögök pedig sírni fognak. E cselekedetemmel meg akartam erősíteni, amit tanítottam... Isten így akarta és így tett. Mert én sem szerelmes, sem heves nem vagyok, hanem szeretem a feleségemet. Ha nekem valaki a wormsai birodalmi gyűlésen azt mondta volna, hogy hét év múlva házasember leszek, feleségem és gyermekeim lesznek, kinevettem volna. Ugyanis nem gondoltam arra, hogy ilyen messzire fogok nyúlni. Eredetileg csak a búcsúk ellen akartam küzdeni.

Ha 1524-ben házasodtam volna meg, von Schönfeld Évát vettem volna feleségül, aki most dr. Basilius porosz orvosnak a felesége. Katámat akkor nem szerettem. Gyanakodtam rá, hogy büszke és gögös. De Isten azt akarta, hogy megkönyörüljek az elhagyatott sorsán. Hála Istennek, jól sikerült a házasságom, mert istenfélő, hűséges feleségem van, akire az ember nyugodtan bízhatja a szívét (Példab. 31, 11.), amint Salamon mondja. 'Ő nem tesz nekem rosszat.'

A házasság nem csupán természetes dolog, hanem Isten legedesebb és legkedvesebb adománya. Ez minden papnőttség felett áll s a legtisztább élet – ha jól sikerül. Ha viszont rosszul válik be, valóságos pokol. Mert a nők általában mind értik azt a művészetet, hogy sírással, hazudozással és félrevezetéssel megfogják a férfit; szépen el tudják a fejét csavarni és a legszebb szavakat mondják. Mindazonáltal, ha a házasságban megvan ez a három dolog: a hűség, a gyermekáldás, ha az ember a házasságot szent dolognak és Istentől rendelt életformának tartja, akkor a legboldogabb élet. [...]

Katámat nem adnám oda sem Franciaországért, sem Velencéért. Először azért, mert Isten adta őt nekem, engem pedig neki, másodszer azért, mert gyakran tapasztalom, hogy más asszonyoknak több a fogyatékoságuk, mint az én Katámnak. Jóllehet neki is van néhány hibája, azonban még több nagy erénye van. Harmadszor pedig – s ez elég nagy ok lenne arra, hogy őt szeressem és becsüljem – azért, mert vallásos és becsületes, amint az egy istenfélő, erkölcsös asszonyhoz illik. [...]

1525. június 13-án a parasztlázadások házasodtam meg. 1526. június 7-én született első fiam: János, 1527-ben leányom: Erzsébet, 1529 menybemenetel napjának éjjelén Magdolna, 1531. november 29-én Márton, 1533. január 28-án Pál.

Gazdagabb vagyok, mint az egész világ összes pápás papjai. Ugyanis meg vagyok elégedve. Ezenfelül törvényes gyermekeim vannak, amilyen a pápa egyetlen papjának sincs. A pápa engem átok alá vetett. Azóta gyarapodtam testileg is, lelkiileg is. Viszont én is átok alá vettem őt, de az enyém erősebb, mint az övé. A pápa ugyanis fogy és sorvad.

Óh, Istennek milyen nagy, gazdag és pompás áldása a házaselet! Milyen nagy örömet kap az ember utódaiban! Hiszen ez a szülők legnagyobb öröme! Az anyaság dicsősége joggal földi el az asszonyok minden gyengeségét, mert súlyosabb annál. A kis gyermekeknek igen helyes gondolataik vannak Istenről, hogy ő a mennyben van és hogy az ő Istenük és atyjuk. Ők még nem tépelődnek Isten felől. Gyermekeikomban szívesen haltam volna meg s ezért odaadtam volna mindazt a tiszteletet és jót, amim csak van a világon és amiben részem lesz még. Az ilyen gyermek mintha mámoros volna. Nem is tudja, hogy él. Biztonságban, vidáman él, ugrál és szökdécsel. Édes Istenem, mennyire tetszik Neked az ilyen gyermekek élete és játéka! Összes bűnük nem egyéb, mint a bűnök bocsánata.

Mennyire elromlanak a gyermekek, ha rájuk hagyják, amit akarnak és nem büntetik meg őket! Ezért azt akarom, hogy János fiamtól semmit se tőrjenek el. Vele nem is tréfálok annyit, mint kisleányommal.

Amikor Magda leánya súlyos betegen feküdt, így szól:

Nagyon szeretem, édes Istenem, de ha el akarod őt venni, szívesem fogom Tenálad tudni.

Magdikám, kisleányom, ugye szívesen maradnál itt édesapádnál és szívesen mennél a menyeyi Atyához is! *A beteg kisleány azt felelte:* Igen édesatyám, ahogy az Isten akarja. *Apja pe-*

dig: Kedves kisleányom, a lélek kész, de a test erőtelen. *Amikor a kisleány meghalt és koporsóba helyezték:* Kedves Magdikám, milyen jó neked! Fel fogsz támadni és világitani fogsz, mint egy csillag, mint a nap. – Lélekben nyugodt, de test szerint igen szomorú vagyok. A test nem akar belenyugodni. Az elválás mérhetetlenül gyöttri az embert. Különös, tudjuk azt, hogy ő bizonyosan békében van, jó neki és mégis búslakodunk. Szentet küldtem a mennybe, egy élő szentet! Vajha ilyen volna a mi halálunk is! Az ilyen halált még ebben az órában elfogadnám.

vagy az Úr élet és halál felett. Édes jó Istenem, Te vittél bele engem e dologba, Te tudod, hogy a Te igazságod és a Te igéd ügye ez!

Feleségemhez pedig így szóltam: Édes jó Katám, kérlek Téged, hogyha ez Isten végzése, nyugodj meg az Ő akaratában. Te az én törvényes feleségem vagy, ehhez erősen tartsd magad és Isten ígéjéhez szabjad életedet. [...]

A legsúlyosabb életveszélyben voltam 1537 februárjában Schmalkaldenben, ahol vesekövek miatt betegen feküdtem. Az orvosok nem reméltek, hogy életben maradok. Mikor Melanchthon

röpít Doktor úrba. Én azt feleltem: De mi lenne az illetőnek a sorsa? Ő is veszélyeztetné az életét! Erre amaz így válaszolt: Ha én belepusztulok is, a pápa engem szentté avat, magát meg az ördögnek adja át! – Ekkor már félni kezdtem tőle és Farkas nevű szolgám után kiáltottam. Az idegen azonnal elmenekült házamból is, a városból is.

Külső ellenségektől nem félek. Külső veszélyektől az egyház nem megy tönkre. Csak a hamis testvérek, a belső baj viszi ezt véghez.

Igen, a pápa hívei halálatot kívánják. De ha meghaltam, akkor fogok csak igazán élni! A búza sem tud növekedni, míg el nem vetették a földbe.

A wittenbergi Vártemplom délkelet felől

Az utolsó utazás

Bizonyos volt Luther afelől, hogy az ő életében nem kerül sor háborúra a császár és az evangélikus fejedelmek között, halála után azonban elkerülhetetlen az összeütközés. Bántották őt a pápa hívei, a császárei, az ígét helytelenül értelmező túlzó irányok képviselői s az élet ezer kérdése. A régóta viszálykodó mansfeldi grófok is hozzám mentek panaszukkal és őt kérték fel békebíróul. Ezért utazott 1546 januárjában szülőhelyére, Eislebenbe, a grófokhoz. Hosszas tárgyalások után február 17-én sikerült végre a megegyezés. Isten akaratából az evangéliumi szeretetnek és békességnek ez a munkálása volt Luther utolsó műve.

Luther 1546. február 10-i leveléből:

A szent, aggodalmaskodó asszonynak, zülsdorfi Doktor Luther Katalinnak, Wittenbergben. Az én kegyelmes feleségemnek...

Legszentebb Doktorné Asszony! Igen hálásan köszönjük az Ön nagy aggodását, melytől Ön még aludni sem tud. Mert azóta, hogy Ön aggódik értünk, majdnem tűzhalált szenvedtünk szállásunkon a szobám ajtaja előtt. Tegnap pedig kétségtelenül az Ön aggodása következtében egy kő majdnem a fejünkre esett és kis híja, hogy össze nem morzsolta, mint valami egeret a csapda. Mert a belső szobánkban két napig szóródott a mész és agyag a fejünk felett, míg embereket hozattunk, akik két ujjal nyúltak csak a köhöz és tüstént leesett. Akkor volt, mint egy hosszú párna s olyan széles volt, mint két nagy tenyér. A kő arra gondolt, hogy meg fogja köszönni az Ön szent aggodását, ha a jószágos szent angyalok nem őriztek volna. Félek, ha Te nem hagysz fel aggodásoddal, elnyel minket a föld és az összes elemek üldözni fognak bennünket.

Olvasod a Kátét és a hitvallást? Te csak imádkozzál, és a gondviselést bízd Istenre... Mi hála Istennek frissek és egészségesek vagyunk, csak ezek az ügyek kedvetlenülének el.

1546. február 16-án Luther Márton a vacsoránál így szólt: – Ha újra hazatérek Wittenbergbe, koporsóba fekszem. Ez utóbbi két nap múlva be is következett Eislebenben. 1546. február 18-án hajnali 2 és 3 óra között hazahívta Isten hűséges szolgáját. Dr. Luther Márton holttestét az eislebeni főtemplomban ravatalozták fel, majd Wittenbergbe szállították s a vártemplom szószéke alatt ástott sírba temették el. Itt pihen ma is. ❖

Összeállította Sággy Ildikó

Betegségek, életveszélyek

1527. július 6-án súlyos beteg lettem. Amint ebéd közben kezdtem rosszul érezni magamat, felkeltem az asztaltól és felmentem a hálószobába. Mielőtt azonban lefeküdhettem volna, összeestem és Jónás doktornak, aki utánam jött, odakiáltottam: Jónás doktor, rosszul vagyok! Vizet, vagy ami van, különben meghalok! – Készen voltam a halálra és imádkoztam a Miatyánkot stb. Utána pedig: Uram, mindenható Istenem, milyen szívesen ontottam volna véremet a Te igédért. Ezt Te tudod. Erre talán nem vagyok méltó. Legyen meg a Te akaratod. Ha a Te akaratod ez, szívesen meghalok. Csak a Te neved magasztaltassék, akár életem, akár halálom által! Ha lehetséges volna, szívesen élnék még az istenfélő emberekért, Uram, a Te választottaidért. De ha eljön a végóráim, Te

Fülöp könnyezni kezdett, így szóltam: Löser János azt szokta mondani, hogy jó sört inni nem művészet, hanem a rosszat is meginni tudni – az a művészet. Most gondoldj arra, hogy én azt a művészetet tanulom, hogyan kell ebben a kétségbeesett helyzetben és ilyen kínok mellett is nyugodt lelkűnek maradni. Ha már a jót elvettük Istentől, a rosszat nem vennők-e el? 'Az Úr adta, az Úr vette el. Áldott legyen az Úr neve!' (Jób. 2, 10; 1, 21.) [...]

Miksa császár halála után idejött egy ember s azt állította, hogy ő a császár titkárja. Az egyetemről hazatérőben megfogott engem és kihallgatást kért. Bevezettem hát fűtött szobámba. Itt így szólt hozzám: Doktor úr hogyan lehet ilyen bátor, hogy bárkivel kezdet fog? Könnyen megtörténhetnek, hogy valaki fegyvert rejt a kabátujjába és golyót

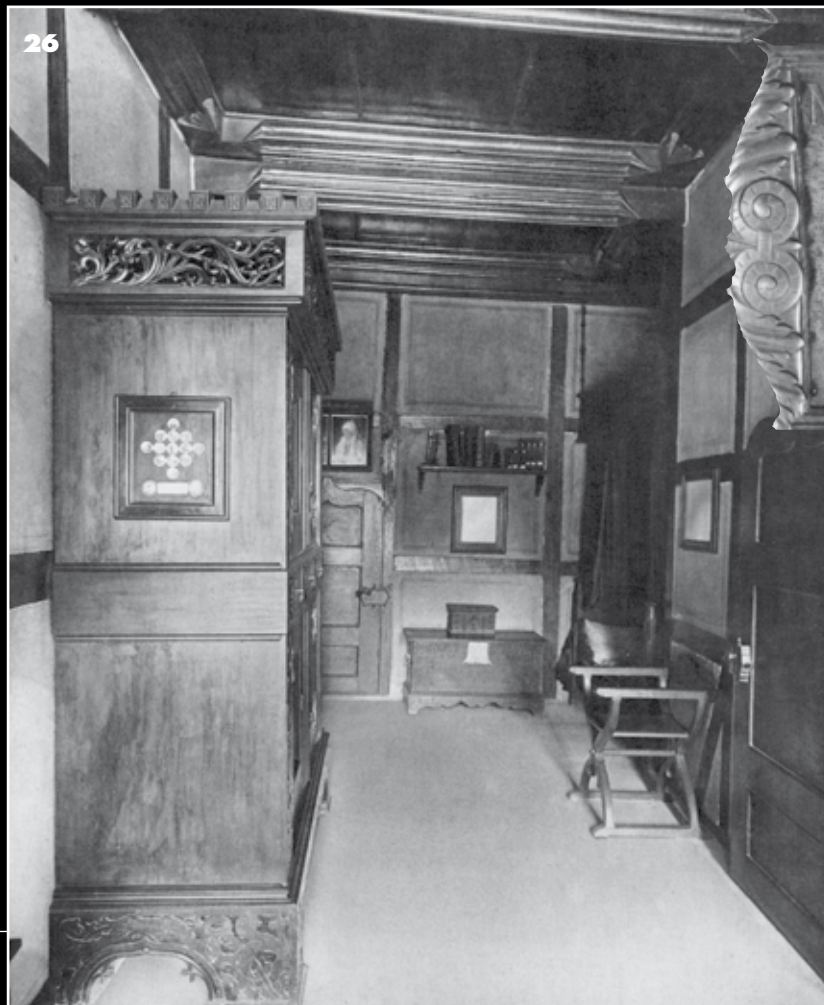

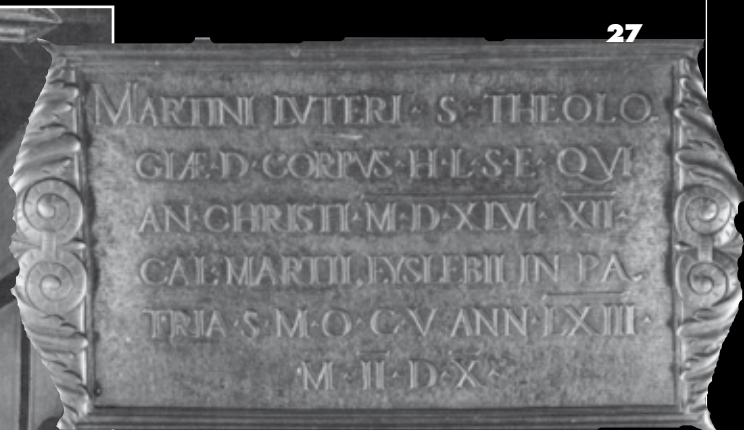
24

25

26

27

24. Luther sírja a wittenbergi Vártemplomban
 25. Az eislebeni ház, ahol Luther meghalt
 26. Luther halotti szobája
 27. Luther sírjának fedőlapja